

Judikatura na seminář č. 4

**Občanskoprávní vztah; subjekty
občanskoprávních vztahů**

Obsah

1.	Oprávněný z věcného břemene	3
2.	Způsobilost nezletilého k právním úkonům	5
3.	Omezení způsobilosti k právním úkonům	10
4.	Justiční čekatel opatrovníkem	20
5.	Právnícká osoba jako osoba blízká	25

1. Oprávněný z věcného břemene

Ve smlouvě o zřízení věcného břemene musí být jednoznačně určeno, kdo je z věcného břemene oprávněn, a to buď tak, že je přesně určena osoba, které oprávnění přísluší nebo tak, že je přesně označena nemovitost, jejímuž vlastníkovu oprávnění přísluší (§ 151n odst. 1, druhá věta ObčZ).

Věcné břemeno nelze zřídit ve prospěch "veřejnosti" či podobně označeného neurčitěho okruhu osob, neboť veřejnost nebo obdobný subjekt nemůže být účastníkem občanskoprávních vztahů ve smyslu § 1 odst. 2 a § 7 a násl. ObčZ. Má-li oprávnění z věcného břemene takovou povahu, že jej může využívat výhradně fyzická osoba (např. určitý druh osobní péče povinné osoby o osobu oprávněnou), nemůže být zřizováno ve prospěch osoby právnické.

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 30. 11. 1995, sp. zn. 33 Co 73/95
Ad Notam, 1996, č. 1, s. 40 a násl.

Z odůvodnění:

Napadeným výrokem rozhodnutí katastrální úřad podle § 5 odst. 2 č. 265/92 Sb. zamítl návrh na vklad práva odpovídajícího věcnému břemenu do katastru nemovitostí podle smlouvy o zřízení věcného břemene, uzavřené dne 1. 7. 1995 mezi Fondem národního majetku ČR na jedné straně a obchodní společností G. spol. s r.o. na druhé straně jako povinnou z věcného břemene. Smlouvou o zřízení věcného břemene (která byla pojata jako čl. II části B. listiny, která obsahuje v části A. kupní smlouvu o převodu nemovitostí v rámci privatizace dle zák. č. 92/91 Sb., v části C. dohodu o zřízení předkupního práva a v ostatních částech části B. ujednání o zajištění závazků), G. spol. s r.o. jako nabyvatel nemovitostí - domu čp. 2922 se zast. plochou č. parc. 2848/266 v kat. území Z. - zřizovala na těchto nemovitostech věcné břemeno, spočívající v tom, že kupující i každý další vlastník nemovitosti je povinen užívat nemovitost jako zdravotnické zařízení v rozsahu dle přílohy ke kupní smlouvě, s tím, že po uplynutí deseti let se účastníci smlouvy zavazují sjednat smlouvu, dle které toto věcné břemeno zanikne. Katastrální úřad odůvodnil zamítavé rozhodnutí tím, že ze smlouvy není patrné, kdo je oprávněným z věcného břemene, zda je to Fond národního majetku ČR či třetí osoby zde neuvedené. Poukázal i na to, že zmíněná příloha není součástí smlouvy.

Proti rozhodnutí podal opravný prostředek Fond národního majetku ČR. Namítal, že jde o privatizace zdravotnického zařízení a smlouva obsahující ustanovení o věcném břemenu, jehož vklad byl zamítnut, je standardním typem kupních smluv uzavíraných v rámci privatizace majetku státu podle zák. č. 92/91 Sb. Má za to, že § 2 odst. 3 ObčZ umožňuje, aby s nabyvateli nemovitostí dohodl i jejich povinnosti užívat nemovitost po dobu 10 let jako zdravotnické zařízení. Neztotožňuje se úzkým pojetím věcného břemene, jak je chápáno katastrálním úřadem a je přesvědčen, že ujednání plně odpovídá ustanovení § 151 odst. 1 a násl. ObčZ. Nesouhlasí s tím, že by ve smlouvě byla stanovena jen povinnost kupujícího a nikoli právo jiné osoby. Oprávnění přísluší všem občanům ve spádovém území tohoto zdravotnického zařízení, kteří budou jeho služeb využívat. Proto nemohl FNM ČR přesně ve smlouvě specifikovat oprávněné subjekty, což však dle jeho názoru není dostatečným důvodem pro zamítnutí návrhu na vklad. Jako oprávněná osoba zde také může vystupovat FNM ČR jako reprezentant národního majetku a garant jeho řádné privatizace. Podstatou věcného břemene je v tomto případě omezení vlastníka tak, jak to odpovídá ustanovení § 151n odst. 1 ObčZ (povinnost vlastníka nemovitostí

ve prospěch někoho jiného něco strpět, něčeho se zdržet nebo něco konat). Katastrální úřad nepostupoval v souladu s § 5 odst. 1 zák. č. 265/92 Sb. , když po obsahové stránce hodnotil smlouvu o zřízení věcného břemene. V jiných případech je vyslovován názor, že vlastní úprava práv a povinností je věcí dohody obou stran a vydané rozhodnutí o vkladu má víceméně registrační povahu. Ze všech těchto důvodů navrhl, aby rozhodnutí katastrálního úřadu bylo zrušeno a věc mu vrácena k dalšímu řízení a odpůrci aby byla uložena povinnost zaplatit navrhovateli náklady řízení ve výši 1 000,- Kč do 3 dnů od právní moci rozsudku.

Městský soud v Praze přezkoumal napadený výrok rozhodnutí podle § 250l a násl. OSŘ a podle § 5 odst. 4 zák. č. 265/92 Sb. , a dospěl k závěru, že opravný prostředek není důvodný.

Věcná břemena jsou upravena v § 151n a násl. ObčZ , jejich obsah zejména v § 151n odst. 1 ObčZ . Podle § 151n odst. 1 ObčZ věcná břemena omezují vlastníka nemovité věci ve prospěch někoho jiného tak, že je povinen něco trpět, něčeho se zdržet nebo něco konat. Práva odpovídající věcným břemenům jsou spojena buď s vlastnictvím určité nemovitosti nebo patří určité osobě. Z citovaného ustanovení je patrné, že osobou, v jejíž prospěch je věcné břemeno zřízeno, t.j. subjektem, kterému svědčí právo odpovídající věcnému břemeni, musí být buď vlastník určité nemovitosti nebo osoba konkrétně určená. I bez tohoto ustanovení by však již na základě obecných ustanovení občanského zákoníku o právních úkonech bylo nutno považovat smlouvu, ve které není jednoznačně určen nositel práv či povinností, za neurčitou a proto neplatnou (§ 37 odst. 1 ObčZ).

V tomto případě byla s návrhem na vklad do katastru nemovitostí předložena písemná smlouva, uzavřená mezi FNM ČR na jedné straně a obch. společností G. spol. s r.o. na druhé straně. V čl. II. části B., kterým je věcné břemeno zřizováno, není oprávněná osoba vůbec označena. I kdyby však v tomto článku bylo výslovně uvedeno, že oprávněnými jsou "všichni občané ve spádovém území tohoto zdravotnického zařízení", šlo by o neurčité označení oprávněných osob. Nejde tu ani o smlouvu ve prospěch třetí osoby ve smyslu § 50 ObčZ , neboť i smlouva ve prospěch třetího je právním úkonem, který musí být určitý, aby byl platný (§ 37 odst. 1 ObčZ), tzn. že i v takové smlouvě musí být třetí osoba určena konkrétně. Navíc by taková smlouva platila vůči třetí osobě až poté, kdy s ní projeví souhlas (§ 50 odst. 2 ObčZ), do té doby by ve vztahu k třetí osobě vůbec nevznikla. Oprávněnou osobou z věcného břemene nemůže být Fond národního majetku ČR (což ostatně z textu smlouvy ani nevyplývá), a to vzhledem k povaze oprávnění, které by odpovídalo povinnosti nabyvatele. Povinnosti provozovat zdravotnické zařízení by totiž na druhé straně odpovídalo právo určité osoby (pokud by byla určena) využívat služeb tohoto zařízení. To však přichází v úvahu jen u osob fyzických, neboť lékařská péče ve zdravotnickém zařízení může být poskytována jen osobě fyzické, nikoli právnické (kterou je Fond národního majetku ČR).

Ve smlouvě o zřízení věcného břemene nebyl tedy subjekt, který má být z věcného břemene oprávněn, vymezen jako konkrétně určená osoba. Věcné břemeno tak neodpovídá ustanovení § 151n odst. 1, věta druhá ObčZ , které klade důraz na určitost oprávněného subjektu. Smlouva pouze určuje osobu, která má být věcným břemenem zatížena, nestanoví však konkrétně, kdo má být z tohoto věcného břemene oprávněn. Vzhledem k charakteru zatížení, které má nabyvatele nemovitosti omezit, není ani takové konkrétní vymezení oprávněných osob možné, což ostatně navrhovatel sám ve svém návrhu konstatuje (čl. IV. návrhu označeného jako odvolání). K nezbytnosti konkrétního určení osoby, která má být z věcného břemene oprávněna, viz též R 14/1988 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek. "Veřejnost", resp. její část, o kterou by tu mohlo či mělo jít, není ostatně vůbec účastníkem občanskoprávních vztahů, neboť nejde o osobu fyzickou, právnickou ani stát (§ 1 odst. 2 ObčZ , § 7 a násl. ObčZ). Nemůže být proto v občanskoprávních vztazích nositelem žádných oprávnění.

Odkaz na § 2 odst. 3 ObčZ (zásada smluvní volnosti), kterého se navrhovatel dovolává, zde není namístě, neboť tato zásada platí jen u tzv. dispozitivních norem, od kterých je možné se smluvně odchýlit. Účastníci občanskoprávních vztahů mohou uzavírat i smlouvy, které nejsou zákonem výslovně upraveny (viz např. ustanovení § 51 ObčZ), ale není možné se odchýlit od zákona, jestliže z povahy ustanovení zákona vyplývá, že se od něj odchýlit nelze a jde tedy o tzv. normu kogentní (§ 2 odst. 3 i.f., a viz též § 51 ObčZ i.f.). Ustanovení občanského zákoníku o věcných právech a v jejich rámci o věcných břemenech jsou ustanovení kogentní, od kterých se odchýlit nelze, a není proto přípustné zřizovat jiná věcná práva, než která jsou předmětem úpravy občanského zákoníku.

Pro posouzení věci není podstatné, zda v jiných obdobných případech katastrální úřad vklad povolil, neboť jiné případy nejsou předmětem tohoto řízení. S názorem navrhovatele, že katastrální úřad nebyl oprávněn hodnotit listinu po obsahové stránce, neboť rozhodnutí o vkladu má jen registrační povahu, nelze souhlasit. Podle § 5 odst. 1 zák. č. 265/92 Sb. přezkoumá katastrální úřad listinu z hlediska oprávnění účastníků nakládat předmětem smlouvy, zda je úkon učiněn v předepsané formě, zda smluvní projevy účastníků jsou dostatečně určité a srozumitelné a zda smluvní volnost není omezena. Posouzení otázky, zda účastníci mohou uzavřít takovou dohodu o zřízení věcného břemene, ve které není konkrétně určena oprávněná osoba, tak spadá plně do pravomoci katastrálního úřadu v řízení o vkladu, neboť jde o otázku, zda účastníci jsou oprávněni tímto způsobem zřizovat věcné břemeno (tj. otázka oprávnění účastníka nakládat takto předmětem smlouvy), resp. zda smluvní projevy jsou dostatečně určité.

Protože tímto způsobem nebyli účastníci oprávnění nemovitostí nakládat a smlouva je neurčitá (co do okruhu oprávněných osob), je porušena jedna z podmínek vkladu dle § 5 odst. 1 zák. č. 265/92 Sb. a katastrální úřad postupoval v souladu s § 5 odst. 2 tohoto zákona, když návrh na vklad zamítl.

Proto soud napadený výrok jako věcně správný potvrdil (§ 250q, § 250f OSŘ).

Napadený výrok, kterým byl povolen vklad předkupního práva, nebyl předmětem přezkoumání a zůstane proto nedotčen.

Soud se rovněž nezabýval kupní smlouvou, obsaženou v téže listině, neboť jde o kupní smlouvu podle zák. č. 92/91 Sb. ve znění pozdějších předpisů, podle které se zápis do katastru nemovitostí neprovádí vkladem, ale záznamem (§ 19 odst. 3 cit. zák.).

2. Způsobilost nezletilého k právním úkonům

1. Nezletilý je způsobilý k přijetí daru, lze-li jej vzhledem k jeho věku považovat za schopného pochopit podstatu darovací smlouvy a znamená-li pro něj darování zároveň finanční prospěch, a to i vyšších hodnot. Není však způsobilý uzavřít bez zastoupení platně darovací smlouvu, která by vedla k následným povinnostem či omezením tíživě dopadajícím do jeho osobních a majetkových poměrů, případně která by alespoň hrozila budoucími obtížemi pro obdarovaného.

2. Věc, která se nachází již před darováním ve společném bytě dárce a obdarovaného a která je zde umístěna na viditelném či alespoň volně přístupném místě, neboť plní svůj užitkový či estetický účel, lze platně darovat i tak, že při souhlasném projevu vůle dárce i

obdarovaného věc neopustí místo, na němž je uložena; nemusí být předána z ruky do ruky.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. září 2001, sp. zn. 25 Cdo 1005/99
Soubor rozhodnutí Nejvyššího soudu (pořádá F. Balák), C 736

Z odůvodnění:

Žalobkyně se domáhala vydání věcí (1. šachy s jantarem, 2. stříbrné manžetové knoflíky s ametystem, 3. stříbrné tepané pouzdro od kapesních hodinek, 4. dóza s pávem - Rosenthal, 5. koňaková sklenka, hoch-email, 6. perlet'ové divadelní kukátko, 7. tři malé stříbrné mečíky délky cca 25 cm, 8. černá váza s volavkou, 9. zátiší - ovoce a slánka, 10. tři mandolíny, 11. banjo, 12. balalajka malá, 13. housle, 14. mandolína jako dekorační předmět, 15. bubny tam-tam jako dekorace, 16. kytara vykládaná perletí, 17. jantarové korále, 18. zlaté hodinky, 19. kytara španělka, 20. poháry bojarské - kůže, kov, 21. samovar z mosaze, 22. dvě šavle s pochvami, 23. jedna šavle bez pochvy, 24. ikona Sv. Michal, 25. stříbrná madona, 26. basbalalajka) a pro případ, že by je nebylo možno vydat, požadovala náhradu škody v částce 114 400 Kč. Uvedené věci měla mít uloženy v bytě svého bratra M. J. Ten zde se žalovanou, s níž dne 16. 3. 1990 uzavřel sňatek, bydlel od poloviny listopadu 1990 až do dne 26. 11. 1990, kdy zemřel. Věci uvedené v žalobě se zde ještě v den jeho smrti nacházely, avšak žalovaná je odmítla na výzvu žalobkyně vydat a v den pohřbu velkou část věcí z bytu odstěhovala; klíči od bytu přitom v této době disponoval i její známý, K. P.

Soud prvního stupně rozsudkem uložil žalované, aby zaplatila žalobkyni částku 111 000 Kč, ve zbytku žalobu zamítl. Dospěl k závěru, že kromě věcí uvedené pod položkou 20. nabyla žalobkyně předmětné věci v době nezletilosti (ve věku 8-9 let, nejpozději před dosažením věku 12 let) platným darováním podle § 407 ObčZ v tehdy účinném znění od otce (položky 1.-3., 5., 9., 18. od něj převzala, položky 7., 10.-16., 19., 24., 26. jí otec daroval s tím, že již dříve byly věci umístěny ve společném bytě), od obou rodičů (položky 14., 15., 22., 23. byly rovněž ještě před darováním umístěny v bytě), od babičky ze strany otce (položky 4., 6., 17., 21. žalobkyně převzala), od bývalé spolužačky otce (položka 25.) a od strýce M. (položka 8.). Podle závěrů soudu byla žalobkyně způsobilá podle § 9 ObčZ k takovým právním úkonům, které byly svou povahou přiměřené rozumové a mravní vyspělosti odpovídající jejímu věku; při ostatních úkonech byla zastoupena svými rodiči jako zákonnými zástupci, věci osobně převzala za jejich přítomnosti a s jejich souhlasem. Šlo ostatně o běžný případ darování v rámci rodiny, kdy nezletilé děti od svých rodičů dostávají i cennější věci, s nimiž ještě samostatně nemohou hospodařit, a kdy rodiče za nezletilé rozhodují o způsobu uložení, případně užívání věcí. Po rozvodu rodičů se žalobkyně ve svých 12 letech odstěhovala s matkou ze společného bytu, avšak věci zde po dohodě ponechala. Ještě v době smrti M. J. (26. 11. 1990) se věci nacházely v tomto bytě, avšak nikoliv již v době provádění soupisu věcí dne 25. 4. 1991, neboť podstatná část věcí byla odvezena v den pohřbu. Žalovaná však v současné době věci nemá a není známo, kde se nacházejí. Soud dovedl, že žalovaná měla věci náležející žalobkyni ve své faktické držbě a bylo její povinností počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na majetku ve smyslu ustanovení § 415 tehdy platného ObčZ. Tuto povinnost ovšem nesplnila, neboť podstatnou část věcí v den pohřbu odvezla, a další věci se ztratily v době, kdy předala klíče od bytu cizím osobám; zároveň znemožnila žalobkyni, aby mohla do bytu po smrti svého bratra vstoupit. Žalovaná proto nese odpovědnost za škodu, která vznikla žalobkyni tím, že její věci byly z bytu odvezeny, případně vydány jiné osobě nebo ztraceny, a je povinna nahradit žalobkyni škodu takto vzniklou podle ustanovení § 420 a 422 ObčZ (skutečná škoda v penězích).

K odvolání žalované odvolací soud rozsudkem rozsudek soudu prvního stupně potvrdil a zamítl návrh žalované na vyslovení přípustnosti dovolání. Podle odvolacího soudu žalobkyně dostávala věci v průběhu několika let od svého otce i jiných osob, k přijetí nabídky darování věcí menší hodnoty byla v době své nezletilosti způsobilá v rozsahu své způsobilosti k právním úkonům podle § 9 ObčZ a při darování hodnotnějších věcí za ni nabídku daru přijal některý z rodičů, aniž bylo nutno ustanovovat pro tento úkon opatrovníka podle § 30 ObčZ. Odvolací soud dospěl ke stejnému závěru jako soud prvního stupně, že žalobkyně kromě položky 20. nabyla předmětné věci platným darováním, protože k odevzdání a převzetí věci ve smyslu § 407 odst. 2 ObčZ při darování mezi nejbližšími příbuznými dochází zcela neformálně, např. i tím, že obdarovaný věci jako vlastník užívá a nakládá s nimi ve svém zájmu, přičemž není vyloučeno, aby je užívali i jeho rodinní příslušníci. Soud prvního stupně pak správně vycházel z toho, že škoda, která žalobkyni vznikla, představuje cenu věcí, které jí žalovaná nevydala.

Proti tomuto rozsudku podala žalovaná dovolání. Vytýká odvolacímu soudu závěr o tom, že u věcí pod položkami 1.-3., 7., 9., 17., 21.-23. a 26. projevil otec žalobkyně vůli darovat a žalobkyně současně vůli dar přijmout. U věcí pod položkami 2., 4., 5., 9. a 18. pak podle dovolatelky skutková zjištění k otázce darování nemají oporu v provedeném dokazování. Zásadní význam rozhodnutí odvolacího soudu spatřuje dovolatelka v řešení otázky formy darování mezi rodinnými příslušníky, podmínky způsobilosti k právním úkonům, otázky případné kolize mezi zájmy rodičů a nezletilých dětí nebo mezi nezletilými dětmi navzájem, a podmínky zahájení řízení podle § 179 OSŘ. Namítá, že náležitosti darovací smlouvy podle tehdy platného ustanovení § 407 ObčZ, včetně předepsané formy, musejí být dodrženy bez ohledu na to, zda šlo o darování mezi osobami blízkými. Při jednoznačné neexistenci písemné darovací listiny bylo na žalobkyni, aby prokázala, že při darování došlo zároveň k odevzdání a převzetí věcí, ale nestalo se tak. Věci se totiž nacházely velmi dlouhou dobu beze změny na svém místě s tím, že až v budoucnu mají připadnout žalobkyni. Podle názoru dovolatelky, jestliže nedošlo k ustanovení opatrovníka, nemohlo vůbec dojít k prvotnímu platnému darování, ať už žalobkyni, nebo nezletilému bratru žalobkyně, ani k platnému vrácení daru a opětovnému darování, nebo darování z majetku syna do majetku dcery (žalobkyně) zejména u věcí pod položkami 1., 4., 7., 9., 10., 16., 19.-22., 24.-26. Dovolatelka konečně zpochybňuje svou pasivní legitimaci ve sporu a navrhuje, aby odvolací soud zrušil napadený rozsudek odvolacího soudu spolu s rozsudkem soudu prvního stupně a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Nejvyšší soud České republiky jako soud dovolací dovolání projednal a rozhodl o něm podle dosavadních právních předpisů (tj. podle občanského soudního řádu ve znění účinném před 1. 1. 2001 - dále jen „OSŘ“).

Podle protokolu o jednání odvolacího soudu žalovaná v žádosti o připuštění dovolání označila za otázku zásadního právního významu problém, „zda došlo v daném případě k platnému darování žalobkyni“. Je proto třeba zkoumat, zda všechny v dovolání vymezené právní otázky (forma darování mezi rodinnými příslušníky, podmínky způsobilosti nezletilého k právním úkonům, kolize mezi zájmy rodičů a nezletilých dětí nebo mezi nezletilými dětmi navzájem a podmínky zahájení řízení podle § 179 OSŘ) lze považovat po právní stránce za zásadně významné (§ 239 odst. 2 OSŘ).

Podle § 868 ObčZ ve znění zákona č. 509/1991 Sb., pokud dále není uvedeno jinak, řídí se ustanoveními tohoto zákona i právní vztahy vzniklé před 1. lednem 1992; vznik těchto právních vztahů, jakož i nároky z nich vzniklé před 1. lednem 1992 se však posuzují podle dosavadních předpisů.

Otázku platnosti darování v době nezletilosti žalobkyně, resp. ještě před dosažením věku 12 let, kdy se odstěhovala z bytu, v němž se nacházely předmětné věci (před rokem 1981), je proto třeba posuzovat podle předpisů účinných v této době, tedy podle zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění zákonů č. 58/1969 Sb. a č. 146/1971 Sb.

Podle § 9 ObčZ ve znění účinném před 1. 1. 1992 nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a mravní vyspělosti odpovídající jejich věku.

Podle této úpravy může právní úkon (projev vůle směřující k vyvolání právních důsledků) učinit platně i nezletilý (aniž by byl při něm zastoupen zákonným zástupcem) za předpokladu, že obsah právního úkonu odpovídá z objektivního hlediska rozumové a mravní vyspělosti obvyklé u průměrného vzorku nezletilých téže věkové kategorie. V případě darování to znamená, že nezletilý může svým projevem vůle přijmout dar, lze-li jej vzhledem k jeho věku považovat za způsobilého pochopit podstatu darovací smlouvy a znamená-li pro něj darování zároveň finanční prospěch, a to i vyšších hodnot (srov. např. rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 20. 11. 1979, sp. zn. 13 Co 678/79, publikovaný pod č. 13 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 1981, podle něž nezletilé dítě ve věku, v němž se mu může založit prémiové spoření mladých, je způsobilé samo přijmout darované částky, neboť tento právní úkon odpovídá jeho rozumové a mravní vyspělosti). Oproti tomu rozumové a mravní vyspělosti nezletilého se svou povahou zpravidla již vymyká přijetí takového daru, které by vedlo k následným povinnostem či omezením tíživě dopadajícím do jeho osobních a majetkových poměrů, případně které by alespoň hrozilo budoucími obtížemi pro obdarovaného (např. darování předmětu obecně nebezpečného či ve špatném technickém stavu); dar by pak ve skutečnosti nebyl pro nezletilého jednoznačným majetkovým přínosem. V takovém případě nezletilý není způsobilý uzavřít platně darovací smlouvu a vyžaduje se, aby při tomto úkonu byl zastoupen (srov. též Občanský zákoník. Komentář. 6. vydání. Praha: C. H. Beck 2001, s. 80-81 a 983).

V posuzovaném případě odvolací soud vyšel ze skutkového zjištění (jeho správnost nemůže být předmětem dovolacího přezkumu), že žalobkyni v době, kdy jí ještě nebylo 12 let (nejčastěji ve věku 8-9 let), byly darovány jejím otcem a babičkou hudební nástroje a další movité věci převážně dekorativní povahy s určitou uměleckou či snad antikvární hodnotou. Žalobkyně tedy byla ve věku, kdy průměrně rozumově i mravně vyspělé dítě chápe dosah darování a je způsobilé věc tímto způsobem do svého vlastnictví přijmout. Předmětem darování byly věci, jejichž vlastnictví nebylo spojeno s potřebou nákladné údržby či plněním jiných povinností, které by obdarovanou nepřiměřeně zatěžovaly a působily jí potíže finančního či osobního rázu. Lze proto uzavřít, že žalobkyně byla vzhledem ke svému věku způsobilá přijmout věci specifikované v žalobě pod body 1.-19. a 21.-26. (uzavřít jako obdarovaný darovací smlouvu) platně do svého vlastnictví bez ohledu na to, jakou konkrétní hodnotu v okamžiku darování měly.

Podle § 407 odst. 1 ObčZ ve znění účinném před 1. 1. 1992 k darování je třeba, aby obdarovaný nabídku daru přijal. Podle odstavce 2 tohoto ustanovení darovací smlouva musí být písemná, nedejde-li k odevzdání a převzetí věci již při darování.

Podstatou darování je bezúplatný převod vlastnického práva z dárce na obdarovaného dvoustranným právním úkonem, který předpokládá projev vůle dárce darovat věc a současně projev vůle obdarovaného věc tímto způsobem do svého vlastnictví přijmout. U tzv. reálného darování jsou tyto projevy vůle spojeny se současným faktickým odevzdáním a převzetím předmětu darování, jímž obdarovaný věc přebere do své dispozice; tímto okamžikem také dochází k převodu vlastnického práva. Písemná forma je vyžadována jednak u darování nemovitostí a dále v případě tzv. darovacího slibu, kdy dárce pouze slibuje poskytnout dar

obdarovanému a k odevzdání a převzetí věci má dojít později, tedy poté, co byly písemnou formou projeveny vůle darovat a dar přijmout.

Zda u reálného darování došlo při souhlasném projevu vůle i k předání věci, je třeba posuzovat s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případu a k povaze darované věci. Tak kupříkladu u věcí, jejichž rozměr či hmotnost vylučují předání „z ruky do ruky“, postačuje předat při darování takové příslušenství věci, jež umožňuje její ovládnutí, např. klíče a doklady od auta (srov. rozsudek bývalého Nejvyššího soudu ČSR ze dne 19. 4. 1984, sp. zn. 3 Cz 72/83, publikovaný pod č. 17 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 1986). Z toho je zřejmé, že požadavek odevzdání a převzetí věci směřuje především k tomu, aby obdarovanému byl zajištěn faktický převod věci do jeho přímé dispoziční sféry a aby byl zároveň jednoznačně vymezen okamžik převodu vlastnického práva. Věc, která se nachází již před darováním ve společném bytě dárce a obdarovaného a která je zde umístěna na viditelném či alespoň volně přístupném místě, neboť plní svůj užitkový či estetický účel, lze platně darovat i tak, že při souhlasném projevu vůle dárce i obdarovaného věc neopustí místo, na němž je uložena. Účelu sledovaného odevzdáním a převzetím věci ve smyslu ustanovení § 407 odst. 2 in fine ObčZ ve znění účinném před 1. 1. 1992 je v takovém případě dosaženo i konkludentním jednáním, tedy aniž by věc byla skutečně předána z ruky do ruky.

Dovolatelka namítá, že pokud nebylo prokázáno předání věci z ruky do ruky při darování otcem či oběma rodiči, vyžadovala darovací smlouva ke své platnosti písemnou formu. Soudy obou stupňů vyšly ze zjištění, že věci uvedené pod položkami 7., 10.-16., 19., 22.-24. a 26. byly již před darováním (v době společného soužití žalobkyně s jejím otcem) umístěny ve společném bytě a plnily zde zčásti užitný (hudební nástroje), zčásti dekorativní účel. Všichni členové rodiny k nim měli volný přístup a ve většině věcí spatřovali určitou rodinnou památku. Jestliže za této situace otec či oba rodiče věci žalobkyni darovali, postačily k platnému darování ve smyslu § 407 odst. 2 ObčZ ve znění účinném před 1. 1. 1992 výslovné projevy vůle darovat a dar přijmout, o nichž odvolací soud skutkové pochybnosti nemá (ani toto skutkové zjištění vzhledem k přípustnosti dovolání nemůže být podrobeno dovolacímu přezkumu), aniž by věci musely být odstraněny z místa svého uložení, předány obdarované a na původní místo zase vráceny. Z tohoto důvodu nebyla podmínkou platnosti darovací smlouvy ani její písemná forma, když popsany způsob odevzdání a převzetí daru (vzhledem ke zmíněnému charakteru věcí) z darování pouhý darovací příslib nečinil; právní závěr odvolacího soudu o nabytí vlastnického práva platným darováním je proto správný.

Z uvedeného vyplývá, že pro rozhodnutí odvolacího soudu měla zásadní význam otázka, zda při darování došlo k předání věci či zda k platnosti darovacích smluv bylo třeba písemné formy, která je otázkou mající obecný dopad na případy obdobné povahy; ve vztahu k této otázce má rozsudek odvolacího soudu po právní stránce zásadní význam a pro její řešení je dovolání podle § 239 odst. 2 OSŘ přípustné. Dovodil-li odvolací soud, že k uzavření darovací smlouvy k věcem vyšší hodnoty neměla žalobkyně způsobilost, jde o závěr, který není v souladu s citovanou judikaturou i právní teorií ke způsobilosti nezletilého k přijetí daru a který rovněž zakládá přípustnost dovolání podle téhož ustanovení. Protože se však tento závěr ve svém důsledku nedotýká správnosti závěru o tom, že žalobkyně nabyla předmětné věci platným darováním, nelze v tomto směru rozsudek odvolacího soudu označit za věcně nesprávný. Je-li zároveň nepochybné, že žalobkyně měla podle § 9 ObčZ ve znění účinném před 1. 1. 1992 způsobilost k uzavření darovací smlouvy, je právně bezvýznamnou jak otázka jejího zastoupení při tomto úkonu, tak otázka případné kolize mezi zájmy jejími a zájmy jejích rodičů, případně bratra, jimiž se odvolací soud nadbytečně zabýval. Nemůže tudíž jít o otázky, které by měly pro rozhodnutí ve věci zásadní význam (pro rozhodnutí nebyly určující); pro řešení těchto otázek tedy přípustnost dovolání ve smyslu § 239 odst. 2 OSŘ není založena.

3. Omezení způsobilosti k právním úkonům

Těžištěm ústavního pořádku České republiky je jednotlivce a jeho práva garantovaná ústavním pořádkem ČR. Jednotlivec je východiskem státu. Stát a všechny jeho orgány jsou ústavně zavázány k ochraně a šetření práv jednotlivce. Pojetí naší ústavnosti se přitom neomezuje na ochranu základních práv jednotlivců (kupř. právo na život, zaručení právní subjektivity), ale v souladu s poválečnou změnou v chápání lidských práv (jež našla vyjádření např. v Chartě OSN či ve Všeobecné deklaraci lidských práv) se stala základní bází, z níž vychází interpretace všech základních práv, lidská důstojnost, která mj. vylučuje, aby s člověkem bylo zacházeno jako s předmětem. Otázky lidské důstojnosti jsou v tomto pojetí chápány jako součást kvality člověka, součást jeho lidství. Garantování nedotknutelnosti lidské důstojnosti člověku umožňuje plně užívat své osobnosti. Tyto úvahy stvrzuje preambule Ústavy ČR, která deklaruje lidskou důstojnost za nedotknutelnou hodnotu, stojící v základu ústavního pořádku ČR. Stejně tak Listina základních práv a svobod garantuje rovnost lidí v důstojnosti (čl. 1) a garantuje subjektivní právo na zachování lidské důstojnosti (čl. 10 odst. 1) .

Působení ústavních garancí je mnohem intenzivnější ve vztazích vertikálních, tj. ve vztazích stát – jednotlivec. Za vertikální vztah je přitom třeba považovat i ty věci, které soud projednává v tzv. řízeních nesporných, tj. v řízeních, která může zahájit i bez návrhu. Jinak řečeno, jde o věci, v nichž převažuje veřejný zájem nad zájmem jednotlivce. V těchto vertikálních vztazích se uplatňují všechna základní práva jako přímo aplikovatelná práva, která státní moc přímo zavazují. Jejich výklad musí být, jak svrchu uvedeno, prováděn v hranicích vymezených lidskou důstojností.

Omezení způsobilosti k právním úkonům je vždy závažným zásahem do osobnostní integrity omezovaného. Takový zásah je třeba zkoumat z pohledu potenciálních zásahů do základních práv omezovaného, garantovaných především článkem 5 a článkem 10 odst. 1, 2 Listiny , vyložených v rozsahu, který omezuje lidská důstojnost. Protože tato práva Listina garantuje jako tzv. základní práva absolutní, lze k jejich omezení přikročit jen za účelem ochrany základních práv jiných osob anebo za účelem ochrany veřejného zájmu, který je v podobě principu či hodnoty obsažen v ústavním pořádku.

Napadené rozhodnutí nelze aprobovat v tom smyslu, že by sledovalo legitimní účel, resp. nejde o rozhodnutí sledující prosazení cíle, který je nezbytný pro svobodnou demokratickou společnost. To proto, že „obtěžování“ soudu, popř. dalších orgánů veřejné moci (správních orgánů), byť i množstvím ne vždy logických podání, nelze řešit popřením subjektivity jednotlivce v její dynamické podobě. Právní subjektivita totiž musí pokrývat i právo jednotlivce na rozvoj jeho osobnosti v podobě interakce s okolím, včetně interakce s veřejnou mocí. Osoba definovaná právní subjektivitou má totiž právo na svobodné jednání. Brání-li se veřejná moc, v daném případě patrně obtížné, komunikaci se stěžovatelem tak, že zkrátí jeho subjektivitu způsobem, že svou komunikaci se stěžovatelem ukončí svým autoritativním výrokem, jímž stěžovateli odejme část jeho právní osobnosti, nelze takový postup shledat souladným s cílem, který je nezbytný ve svobodné a demokratické společnosti, a již proto je třeba její postup považovat za excesivní aplikaci obyčejného práva, v daném případě § 10 odst. 2 OZ , a tedy i za zásah do základního práva stěžovatele garantovaného čl. 5 Listiny .

Čl. 5 Listiny stanoví, že každý je způsobilý mít práva, což zavazuje obecné soudy, aby v opatrovnickém řízení nevydaly rozhodnutí o omezení způsobilosti k právním úkonům dříve, než určí osobu, jejímž prostřednictvím bude omezovaný nadále vykonávat svá práva. Pokud tak soud neučiní, nemůže jeho rozhodnutí, s ohledem na působení čl. 5 Listiny, bránit omezovanému přímo se domáhat ochrany svých práv.

Ústavní soud nemohl přehlédnout, že izolování subjektivního práva od možnosti toto právo vykonávat je oblíbeným trikem totalitních států, který používají při schovávání zvěle a bezpráví za formální fasádu práva. V právním státě tyto praktiky tolerovat nelze.

Nález Ústavního soudu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04

Ústavní soud České republiky rozhodl dne 7. prosince 2005 v mimo ústní jednání bez přítomnosti účastníků ve věci ústavní stížnosti J. K., zastoupeného opatrovníci Mgr. A. Š., zástupkyní veřejného ochránce práv, proti rozsudku Okresního soudu v Ostravě ze dne 30. 8. 2004, č. j. 41 P a Nc 152/2002, 0 Nc 1722/2002-127, takto:

I. Rozsudkem Okresního soudu v Ostravě ze dne 30. 8. 2004, č. j. 41 P a Nc 152/2002, 0 Nc 1722/2002-127, byla porušena základní práva stěžovatele garantovaná čl. 5 a čl. 10 odst. 1 Listiny základních práv a svobod .

II. Proto se tento rozsudek ruší.

Odůvodnění:

I.

A) Dne 29. 11. 2004 předal stěžovatel k poštovní přepravě podání, v němž uvedl, že byl rozsudkem Okresního soudu v Ostravě ze dne 30. 9. 2004, sp. zn. 41 P a Nc 152/2002, 0 Nc 1722/2002-127 (dále jen „0 Nc 1722/2002-127“), omezen ve způsobilosti k právním úkonům tak, že je „oprávněn pouze nakládat s finančními prostředky, movitým a nemovitým majetkem“. Jednání soudu nebyl přítomen procesní opatrovník a stěžovateli nebyl rozsudek doručen. Stěžovatel upozornil, že rozsudek nemohl napadnout opravným prostředkem a žádal, aby Ústavní soud rozsudek zrušil, neboť: „je internován bez opatrovníka...a internace bez opatrovníka byla nelidským a ponižujícím zacházením“, což je v rozporu s čl. 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále „Úmluva“). Zde však stěžovatel argumentoval svým umístěním v ústavním psychiatrickém zařízení v letech 1996-1998. Rozsudek podle stěžovatele porušil i čl. 5 , 6 , 8 , 14 , 17 a 18 Úmluvy .

Ústavní soud si u Okresního soudu v Ostravě vyžádal kopii napadeného rozsudku a zjistil, že stěžovatel byl omezen ve způsobilosti právním úkonům tak, že je oprávněn pouze nakládat s finančními prostředky, movitým a nemovitým majetkem. Soud upustil od doručení tohoto rozhodnutí stěžovateli (§ 189 odst. 2 o. s. ř.). V řízení před okresním soudem bylo opatrovníkem stěžovatele Statutární město Ostrava – úřad obvodu Moravská Ostrava a Přívoz, avšak ustanovení opatrovníka pro řízení (§ 187 odst. 1 o. s. ř. v tehdy účinném znění) skončilo dnem, kdy napadený rozsudek nabyl právní moci.

B) Stěžovatel se na Ústavní soud obrátil nezastoupen, avšak soudce zpravodaj měl na základě textu stížnosti a napadeného rozhodnutí pochybnost, zda lze bez dalšího vyzvat stěžovatele k odstranění této vady návrhu, resp. zda lze přistoupit k posouzení bezvadnosti

návrhu z hlediska § 43 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb. , o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále „zákon o Ústavním soudu“). Nebylo postaveno najisto, zda lze např. stížnost odmítnout bez nutnosti odstraňovat vady nebo podání odložit (§ 41 zákona o Ústavním soudu). Existovala totiž důvodná pochybnost, že by tím došlo k pokračování v porušování stěžovatelových práv či k odeprání soudní ochrany. Proto bylo třeba nejprve získat kvalifikovaný návrh.

K dotazu bylo Ústavnímu soudu dne 14. 12. 2004 Okresním soudem v Ostravě sděleno, že stálý opatrovník nebyl stěžovateli dosud ustanoven. Ústavní soud rozhodl, že v dalším řízení nelze pokračovat bez toho, aniž by zájmy stěžovatele nestranně a kvalifikovaně hájil opatrovník, jehož úkolem by bylo v řízení o ústavní stížnosti hájit zájmy stěžovatele, mj. s přihlédnutím k obsahu jeho podání a s přihlédnutím k obsahu příslušných spisů obecných soudů vedených ve věcech, na něž poukazuje napadené rozhodnutí. Úlohou opatrovníka je důsledně hájit zájmy opatrovaného a soud, který opatrovníka ustavuje, musí postupovat tak, aby nevznikly pochybnosti, že opatrovník je objektivně způsobilý hájit zájmy opatrovaného třeba i proti vůli ustanovujícího soudu. (Z tohoto hlediska je problematická praxe ustanovování opatrovníků z řad zaměstnanců soudů.)

Ústavní soud proto s přihlédnutím k účelu řízení o ústavní stížnosti, jímž je ochrana základních práv a svobod, a s přihlédnutím k zákonné úloze veřejného ochránce práv, jehož povinností je přispívat k ochraně základních práv a svobod (§ 1 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb.), ustanovil usnesením ze dne 15. 12. 2004 (IV. ÚS 412/04-3) opatrovnící stěžovatele Mgr. A. Š., zástupkyni veřejného ochránce práv, kterou vyzval k doplnění ústavní stížnosti. Tento postup se jevil příhodný zejména proto, že kancelář veřejného ochránce práv disponuje odborným právním aparátem a je tak schopná naplnit jeden u účelů ust. § 30 zákona o Ústavním soudu , jímž je zabezpečení podávání kvalifikovaných podání (včetně úvahy, zda vůbec má být ústavní stížnost podána, resp. zda jím sledovaného účelu nelze dosáhnout jinak).

C) Dne 8. 3. 2005 byla ústavní stížnost opatrovnící doplněna s tím, že rozhodnutí okresního soudu představuje zásah do stěžovatelových základních práv a svobod zakotvených v čl. 5 , čl. 10 odst. 2 a v čl. 36 odst. 1 Listiny . Pro případ, že by Ústavní soud měl pochybnosti o přípustnosti ústavní stížnosti, navrhla opatrovnice připuštění ústavní stížnosti podle ust. § 75 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu , a to poukazem na povahu namítaného zásahu a na skutečnost, že Ústavní soud se ještě k obsahu čl. 5 nevyjádřil. Stěžovatel díky svrchu uvedenému postupu soudu neměl objektivně možnost využít opravných prostředků. Opatrovnice na základě své zkušenosti zmínila i předpoklad, že k zásahům obdobného charakteru může dojít i v jiných řízeních týkajících se omezení způsobilosti k právním úkonům.

V ústavní stížnosti bylo k věci samé uvedeno, že podle čl. 5 Listiny je každý způsobilý mít práva a obdobnou garanci poskytují i čl. 6 Všeobecné deklarace lidských práv OSN (dále „Deklarace“) nebo čl. 16 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (dále „Pakt“). Ačkoli soukromé právo rozlišuje mezi způsobilostí mít práva (právní subjektivita) a mezi způsobilostí vlastním jednáním měnit svá práva (způsobilost k právním úkonům), nemělo by toto dělení vést k restriktivnímu výkladu čl. 5 Listiny a omezovat jeho garanční záběr jen na zákaz deminutio capitis – absolutní vyluku zbavení právní subjektivity. Článek 5 Listiny nejen bezvýhradně uznává a garantuje postavení člověka jako právní osobnosti, ale garantuje i aktivní, dynamický a nutný důsledek takového uznání (srov. i čl. 18 Všeobecného zákoníku občanského z roku 1811). Vlastnost právní osobnosti nelze zužovat na neživotnou konstrukci individua, jež není schopno vlastním přičiněním či výronem vlastní individuality své postavení měnit. Praktický význam čl. 5 Listiny je ten, že nikdo nemůže být zcela zbaven svého charakteru právní osobnosti. Proto vymezují-li podústavní právní předpisy podmínky, za nichž osoba může vystupovat jako

nositel práv a povinností a jako taková vlastními úkony tato práva a povinnosti nabývat, děje se tak v návaznosti na čl. 5 Listiny . Ze systematického výkladu ust. § 10 odst. 2 občanského zákoníku , který umožňuje omezení způsobilosti k právním úkonům, vyplývá, že motivem pro rozhodnutí soudu může být výhradně závěr, že dotčená osoba není (zcela či zčásti) schopna činit úkony, které vedou ke vzniku, změně či zániku občanskoprávního vztahu. Na tom nic nemění, že jiné zákony vyvozují z omezení způsobilosti k právním úkonům vážné právní důsledky. Typicky jde o omezení procesní způsobilosti, ale i např. o omezení aktivního a pasivního volebního práva, což relativizuje možnost přísného oddělování způsobilosti k právním úkonům od právní subjektivity. Omezil-li by soud způsobilost k právním úkonům z důvodu stojícího mimo věcnou působnost občanského zákoníku (např. protože omezovaný není v důsledku duševní poruchy schopen zastávat veřejnou funkci, nebo že „obtěžuje“ státní orgány nejrůznějšími podáními), šlo by o nepřipustný exces, neboť takový motiv rozhodnutí nepřichází v úvahu. V případě stěžovatele soud vykročil z limitů ust. § 10 odst. 2 občanského zákoníku , neboť nevyšvětlil, že by duševní stav stěžovateli bránil vystupovat v občanskoprávních vztazích, což se plně odráží ve výroku, který navíc může mít dvojí výklad: buď stěžovateli brání vystupovat ve všech občanskoprávních vztazích, vyjma práva na ochranu osob, nebo měl stěžovateli bránit ve využívání procesních prostředků. Tento důvod omezení způsobilosti k právním úkonům odmítla i judikatura (srov. rozhodnutí 12/1999 SbRc). Okresní soud neopřel své rozhodnutí o dostatečný základ a nevymezil řádně úkony, k nimž není stěžovatel způsobilý, což vzhledem k důsledku tohoto rozhodnutí na způsobilost být nositelem práv a povinností podle jiných právních předpisů vedlo k porušení práva garantovaného čl. 5 Listiny , neboť překročení limitů, kterými podústavní předpisy podmiňují omezení způsobilosti k právním úkonům, je porušením i čl. 5 Listiny .

Podle opatrovnice byl stěžovatel dotčen i na svém právu na ochranu před neoprávněným zasahováním do jeho soukromého a rodinného života (čl. 10 odst. 2 Listiny , čl. 8 odst. 1 Úmluvy), kdy obsah tohoto pojmu je jasně vymezen judikaturou Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva (dále „ESLP“), která chrání i právo vytvořit a udržovat vztahy s jinými lidskými bytostmi (zde opatrovnice odkázala na rozhodnutí Niemietz proti Německu, Beldjoudi proti Francii, či nález sp. zn. II. ÚS 517/99). Rozsudek okresního soudu nepochybně zasahuje do soukromého života, neboť se dotýká nejběžnějších situací lidského života, a citelnost tohoto zásahu je zvyšována tím, že stěžovateli znemožňuje svobodně využít mechanismů soudní a jiné ochrany soukromé sféry a má dopady i do oblasti rodinného práva (případná rodičovská zodpovědnost či sňateční způsobilost). Zásah do práva na soukromý a rodinný život, učiněný na základě zákona, je Listinou umožněn, avšak musí šetřit podstatu a smysl tohoto práva (čl. 4 odst. 2 a 4 Listiny), avšak rozhodnutí okresního soudu podmínkám stanoveným občanským zákoníkem nedostálo.

Porušení čl. 36 odst. 1 Listiny pak opatrovnice shledala v aplikaci ust. § 189 odst. 2 o. s. ř. , které umožňuje nedoručovat rozhodnutí o omezení způsobilosti omezované osobě, o jehož ústavní konformitě vyslovila opatrovnice pochybnosti, neboť snižuje standard ochrany základních práv (srov. Zprávu o stavu lidských práv v ČR v roce 2000 zpracovanou vládním zmocněncem pro lidská práva). Soud aplikaci tohoto ustanovení opřel o nejednoznačný závěr znalkyně, kdy zdaleka neměl jistotu, zda ustanovený opatrovník bude skutečně zajišťovat efektivní ochranu stěžovatele (obsah spisu svědčí o tom, že vztahy zde byly napjaté). Navíc kverulační aktivity stěžovatele směřovaly vůči soudu, jenž o způsobilosti rozhodoval, což rozhodně nemělo soud vést k tomu, aby stěžovatele v jeho procesních právech omezoval, jakkoli by tak činil ve formální shodě se zákonem. Proto opatrovnice označila postup okresního soudu za ústavně nekonformní, navíc ani neodpovídající prosté dikci ust. § 189 odst. 2 o. s. ř. , neboť znalkyně konstatovala, že nedoručení rozsudku může na stěžovatele působit stejně nepříznivě jako doručení. Okresní soud tak svým postupem znemožnil stěžovateli napadnout vydané rozhodnutí opravným prostředkem.

Ze všech těchto důvodů navrhla opatrovnice zrušení napadeného rozsudku. Opatrovnice v průvodním dopise tvrdila, že v řízení o ústavní stížnosti nepodléhá povinnosti zastoupení advokátem, což podpořila odkazem na ust. § 30 odst. 3 zákona o Ústavním soudu .

D) Ze zákona o veřejném ochránci práv plyne, že ochránce může pověřit jednotlivé zaměstnance své kanceláře, aby jednali jeho jménem v určitém řízení před Ústavním soudem (§ 25 odst. 3 in fine zákona o veřejném ochránci práv). Ze zákona a zavedené praxe vyplývá, že veřejný ochránce práv působí jako advokát svého druhu (§ 1 , § 4 odst. 2 , cit zákona) a jeho kancelář zaměstnává personál s právnickým vzděláním. Doplnění ústavní stížnosti bylo provedeno právně kvalifikovaným způsobem. Proto Ústavní soud shledal nadbytečným požadovat formální zastoupení opatrovnice advokátem.

E) K výzvě se k ústavní stížnosti vyjádřil Okresní soud v Ostravě prostřednictvím předsedkyně senátu Mgr. I. R., která konstatovala, že napadený pravomocný rozsudek neporušuje základní práva stěžovatele a nevykračuje ani ze zákonných mezí. Navíc vyslovila pochybnost o přípustnosti ústavní stížnosti, neboť stěžovatel před jejím podáním nevyčerpal všechny procesní prostředky, které mu zákon k ochraně jeho práva poskytuje. Věc přitom nepřekračuje, natož podstatně, zájmy stěžovatele. Nad rámec argumentů obsažených v odůvodnění napadeného rozsudku Mgr. R. upozornila na specifickou řízení o omezení způsobilosti k právním úkonům, při němž dochází k průlomu do základních práv a svobod garantovaných čl. 1 a 10 Listiny . K průlomu do způsobilosti mít práva zde nedochází. Omezení způsobilosti k právním úkonům však není v rozporu s čl. 5 ani s čl. 4 Listiny , pokud je opřeno o konkrétní zjištění skutkového stavu v míře nezbytně potřebné k posouzení, zda lze či nelze aplikovat ust. § 10 odst. 2 občanského zákoníku . „V řízení byla prokázána neschopnost stěžovatele v důsledku jeho trvalé duševní poruchy s bludy, projevující se zcela zřetelně jeho praemorbidně hystrionskou osobností.“ Nutnost omezení způsobilosti k právním úkonům byla prokázána znaleckým posudkem, avšak stěžovatel nebude na svých právech zkrácen, neboť mu bude ustanoven stálý opatrovník, k čemuž zatím nedošlo, neboť nebyla zjištěna žádná vhodná osoba. Dále předsedkyně senátu uvedla, že díky mnohotvárnosti životních situací nemůže výrok předpokládaný ust. § 10 odst. 2 občanského zákoníku obsahovat taxativní výčet právních úkonů. Proto „s důrazem na citované ustanovení o.z a čl. 1 a 10 Listiny “ lze subjekty omezit jen co do typově určených právních úkonů, a to buď negativně nebo pozitivně. Dále Mgr. R. ve vyjádření uvedla, že upuštění od doručení rozsudku bylo provedeno plně v souladu se závěry znaleckého posudku a s ust. § 189 odst. 2 o. s. ř. Při omezení základních práv stěžovatele nedošlo k zneužití ustanovení připouštějících takové omezení k jinému než zákonem stanovenému účelu. Meze stanovené § 10 odst. 2 občanského zákoníku a kompenzované ust. § 27 občanského zákoníku nebyly v daném případě překročeny.

Statutární město Ostrava mohlo být považováno za vedlejšího účastníka řízení (§ 76 zákona o Ústavním soudu), neboť v řízení před obecnými soudy zastupovalo zájmy stěžovatele. Proto bylo rovněž požádáno o vyjádření, avšak vyjádřilo vůli se svého postavení vzdát (§ 28 odst. 2 cit. z.).

II.

Ústavní soud si vyžádal opatrovnícký spis Okresního soudu v Ostravě P 1321/2004, z něhož zjistil následující skutečnosti.

Okresní soud v Ostravě rozsudkem ze dne 30. 8. 2004, č. j. 0 Nc 1722/2002-127, rozhodl, že: „I. Soud omezuje J. K....ve způsobilosti k právním úkonům tak, že J. K. je oprávněn

pouze nakládat s finančními prostředky, movitým a nemovitým majetkem. II. Od doručení tohoto rozsudku J. K. se upouští.“ Z dodejky založené na čl. 134 vyplývá, že rozsudek byl procesnímu opatrovníkovi stěžovatele Statutárnímu městu Ostrava – úřad městského obvodu Moravská Ostrava a Přívoz (ustanovenému dne 19. 4. 2002, čl. 3) doručen dne 14. 9. 2004 a podle vyznačené doložky právní moci (čl. 127) rozsudek nabyl právní moci dne 30. 9. 2004. V odůvodnění se uvádí, že stěžovatel omezení způsobilosti navrhl podáním ze dne 13. 11. 2000 sám, aby se mohl „bránit nařízené 14-ti hodinové pracovní době“. Soud na základě závěrů znaleckého posudku vypracovaného MUDr. J. M., která u stěžovatele na základě zdravotnické a spisové dokumentace a na základě jeho jednání při opakovaných pokusech (!) o psychiatrické vyšetření zjistila „trvalou, obtížně léčitelnou duševní chorobu – poruchu s bludy u preamorbidně histrionské osobnosti.“ Stěžovatel má sníženou schopnost sociální adaptace a v důsledku paranoidního bludu – pocitu diskriminace a poškození ze strany bývalého zaměstnavatele, posudkových lékařů, znalců a soudů – zaměřuje své jednání na rozvíjení soudních sporů, které stále více postrádají logický smysl. Hlavní životní náplní se stěžovateli stávají kverulace. V rozsudku se dále uvádí, že posudek nezjistil, že by stěžovatel nebyl schopen racionálně hospodařit s finančními prostředky v plném rozsahu. V důsledku své choroby však není schopen racionálně řešit právní spory, jeho snaha dosáhnout uznání, že mu byla způsobena křivda postrádá logickou formu. Znalce konstatovala, že stěžovatel bude své předvolání k soudu a doručení rozsudku kverulacně zpracovávat, avšak stejně bude zpracovávat, i když předvoláván nebude (čl. 128 a stejně i znalecký závěr na str. 111). Na základě těchto závěrů okresní soud podle ust. § 10 odst. 2 občanského zákoníku a § 189 odst. 2 občanského soudního řádu omezil stěžovatelovu způsobilost k právním úkonům a upustil od doručení rozsudku, neboť stěžovatel není schopen v důsledku duševní poruchy s bludy činit jiné právní úkony než úkony vymezené ve výroku.

III.

Ústavní stížnost byla posouzena jako přípustná (§ 75 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu), neboť při dodržení jednoroční lhůty od vydání rozsudku okresního soudu byly splněny i další podmínky uvedené v tomto ustanovení. Stěžovatel se dostal do situace, kdy mohl být jakýkoli jeho úkon ve vztahu k soudu považován za irelevantní (včetně event. opravného prostředku) a opatrovník ustanoven nebyl. Ve vztahu ke stěžovateli tak byl rozsudek okresního soudu skutečností, jež založila tvrzený zásah do základních práv. Při posuzování kritéria, podle něhož otázka, jež má být na podkladě ústavní stížnosti řešena, musí podstatně přesahovat zájmy stěžovatele, Ústavní soud dále zohlednil, že podstatný přesah zájmů shledala i opatrovnice, která zastupuje instituci, jež systematicky sleduje podobné případy a je tedy schopna kvalifikovaně namítnout, že věc má obecnější rozměr. Nadto Ústavní soud považuje právní subjektivitu svobodného jednotlivce a garanci jejího faktického výkonu za vysoce důležité ústavní hodnoty mající ústřední postavení v ústavním pořádku (čl. 1 , čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR a čl. 5 Listiny). K ochraně těchto složek komplexně pojímané důstojnosti jednotlivce (preambule Ústavy, čl. 1 a čl. 10 odst. 2 Listiny) je Ústavní soud zavázán (čl. 83 Ústavy).

Podle ust. § 44 odst. 2 zákona může Ústavní soud se souhlasem účastníků upustit od ústního jednání, nelze-li od tohoto jednání očekávat další objasnění věci. Účastníci souhlas poskytlí, a proto mohlo být od ústního jednání upuštěno.

IV.

Ústavní soud dospěl k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

Předmětem ústavní stížnosti je protest stěžovatele proti postupu soudu, který s ním jednal ponižujícím způsobem a dospěl k rozhodnutí, které ve svém důsledku stěžovateli zamezilo účinně se vůči takovému zacházení bránit.

V právním státě (čl. 1 Ústavy ČR) platí, že jak akty veřejné moci (normativní i individuální), tak konkrétní aplikační postupy veřejné moci nesmí porušovat základní práva jednotlivců. V opačném případě jde o výkon veřejné moci, který je v rozporu s ústavním pořádkem (čl. 2 odst. 2 Listiny a čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR). V případech excesivního výkonu veřejné moci je pak dán důvod k zásahu Ústavního soudu tehdy, když intenzita zásahu dosáhne ústavní roviny, neboť Ústavní soud ustáleně judikuje, že jeho úkolem je jen ochrana ústavnosti a nikoliv „běžné“ zákonnosti (čl. 83 Ústavy ČR). Ústavní soud není povolán k přezkumu aplikace „jednoduchého“ práva a může tak činit jen tehdy, jestliže současně shledá porušení základního práva či svobody, protože základní práva a svobody vymezují nejen rámec normativního obsahu aplikovaných právních norem, nýbrž také rámec jejich ústavně konformní interpretace a aplikace.

Těžištěm ústavního pořádku České republiky je jednotlivec a jeho práva garantovaná ústavním pořádkem ČR. Jednotlivec je východiskem státu. Stát a všechny jeho orgány jsou ústavně zavázány k ochraně a šetření práv jednotlivce. Pojetí naší ústavnosti se přitom neomezuje na ochranu základních práv jednotlivců (kupř. právo na život, zaručení právní subjektivity), ale v souladu s poválečnou změnou v chápání lidských práv (jež nalezla vyjádření např. v Chartě OSN či ve Všeobecné deklaraci lidských práv) se stala základní bází, z níž vychází interpretace všech základních práv, lidská důstojnost, která mj. vylučuje, aby s člověkem bylo zacházeno jako s předmětem. Otázky lidské důstojnosti jsou v tomto pojetí chápány jako součást kvality člověka, součást jeho lidství. Garantování nedotknutelnosti lidské důstojnosti člověku umožňuje plně užívat své osobnosti. Tyto úvahy stvrzuje preambule Ústavy ČR, která deklaruje lidskou důstojnost za nedotknutelnou hodnotu, stojící v základu ústavního pořádku ČR. Stejně tak Listina základních práv a svobod garantuje rovnost lidí v důstojnosti (čl. 1) a garantuje subjektivní právo na zachování lidské důstojnosti (čl. 10 odst. 1) .

Z ústavního pořádku proto plyne, že pojem lidské důstojnosti je co do rozsahu mnohem širší, než je rozsah tohoto pojmu v občanském zákoníku (zejm. § 11 násl.). Strohá a nedostatečná úprava obsažená v civilním kodexu, se soustřeďuje jen na otázky ochrany osobnosti a ex definitione poskytuje ochranu v horizontálních vztazích v situacích, kdy dochází k interferencím při výkonu práv jinými osobami (např. při výkonu svobody projevu.). Působení ústavních garancí je však mnohem intenzivnější ve vztazích vertikálních, tj. ve vztazích stát – jednotlivec. Za vertikální vztah je přitom třeba považovat i ty věci, které soud projednává v tzv. řízeních nesporných, tj. v řízeních, která může zahájit i bez návrhu. Jinak řečeno, jde o věci, v nichž převažuje veřejný zájem nad zájmem jednotlivce. V těchto vertikálních vztazích se uplatňují všechna základní práva jako přímo aplikovatelná práva, která státní moc přímo zavazují. Jejich výklad musí být, jak svrchu uvedeno, prováděn v hranicích vymezených lidskou důstojností. S člověkem nelze manipulovat jako s věcí. Jinými slovy, v žádném aplikačním postupu, ani v žádném individuálním či v normativním aktu veřejné moci, nesmí být obsaženo nic, co by porušovalo základní práva vyložená v hranicích lidské důstojnosti.

Výše vymezené pojetí lidské důstojnosti nutno promítnout i do sféry právní způsobilosti a má silné implikace i v oblasti způsobilosti k právním úkonům, neboť prostřednictvím způsobilosti k právním úkonům (jednáním) a procesní způsobilosti se uvádí v život ústavní garance právní subjektivity jednotlivce (čl. 5). Práva či nároky, které by postrádaly prostředek k ochraně jejich zachování, by byly jen prázdnými proklamacemi. Jen takto chápaná práva musí brát v potaz veřejná moc při interpretaci jednoduchého práva. Jak Ústavní soud již v minulosti uvedl: „Ústava ČR akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního

státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově materiálnímu smyslu.“ (srov. např. náleze ze dne 4. 7. 2000, sp. zn. Pl ÚS 7/2000 in Sb. n. u., sv. 19, str. 45 nebo 261/2000 Sb. zákonů).

V.

Při posouzení věci z ústavního pohledu vycházel Ústavní soud z toho, že omezení způsobilosti k právním úkonům je vždy závažným zásahem do osobnostní integrity omezovaného. Takový zásah je třeba zkoumat z pohledu potenciálních zásahů do základních práv omezovaného, garantovaných především článkem 5 a článkem 10 odst. 1, 2 Listiny, vyložených v rozsahu, který omezuje lidská důstojnost. Protože tato práva Listina garantuje jako tzv. základní práva absolutní, lze k jejich omezení přikročit jen za účelem ochrany základních práv jiných osob anebo za účelem ochrany veřejného zájmu, který je v podobě principu či hodnoty obsažen v ústavním pořádku (tzv. imanentní omezení základních práv, viz náleze ze dne 11. 11. 2005, ve věci sp. zn. I. ÚS 453/03, publikován na www.judikatura.cz nebo náleze ze dne 26. 3. 2003 ve věci sp. zn. Pl. ÚS 42/02 publikováno tamtéž nebo in Sb. n. u., sv. 29, str. 389 nebo č. 106/2003 Sbírky zákonů). Potenciální omezení těchto základních práv za tímto účelem však vždy musí být provedeno proporcionálně. Test principu proporcionality se odvíjí ve třech následujících krocích, které je třeba vztáhnout jak na zákon, který omezuje tato základní práva, tak na jeho interpretaci a aplikaci nacházející odraz ve vydání individuálního rozhodnutí:

1) Je sledovaný cíl legitimní? Je sledován a prosazován cíl nezbytný ve svobodné demokratické společnosti?

2) Je dáno racionální spojení mezi cílem a prostředky vybranými k jeho prosazení?

3) Existují alternativní způsoby dosažení cíle, jejichž využití by učinilo zásah do základního práva méně intenzivní, popř. jej zcela vyloučilo?

A) Hmotněprávním základem napadeného rozhodnutí bylo ustanovení § 10 odst. 2 o.z., podle kterého, jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, který není jen přechodná anebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů je schopna činit jen některé právní úkony, soud její způsobilost k právním úkonům omezí a rozsah omezení v rozhodnutí určí.

Toto ustanovení Ústavní soud shledává ústavně konformním, neboť jeho cíl je legitimní, lze nalézt i racionální spojení mezi cílem a prostředky, kterými má být cíl dosažen a za dále stanovených podmínek jej nelze nahradit alternativními způsoby, které by byly méně zasahující do základních práv garantovaných čl. 5 a čl. 10 odst. 1, 2 Listiny. Tento závěr ovšem platí pouze potud, pokud je toto ustanovení interpretováno a aplikováno při přísném sledování účelu či cíle, který je imanentní ústavnímu pořádku, jak je vyloženo shora.

Okresní soud omezil stěžovatele ve způsobilosti k právním úkonům tak, že „je oprávněn pouze [sic!] nakládat s finančními prostředky, movitým a nemovitým majetkem.“ Okresní osud tento postup zdůvodnil tím, že posudek nezjistil, že by stěžovatel nebyl schopen racionálně hospodařit s finančními prostředky v plném rozsahu. V důsledku své choroby však není schopen racionálně řešit právní spory, jeho snaha dosáhnout uznání, že mu byla způsobena křivda postrádá logickou formu. Ústavní soud, podobně jako stěžovatel, nenalezl jiný reálný účel takového výroku, než je zamezení stěžovateli v „obtěžování“ soudu, popř. dalších státních orgánů (např. SSZ).

Proto je třeba nejprve zodpovědět otázku, zda rozhodnutím sledovaný cíl je legitimní a nezbytný ve svobodné demokratické společnosti. Po konfrontaci nalézacím soudem vymezeného účelu jeho rozhodnutí s ústavním pořádkem dospěl Ústavní soud k závěru, že napadené rozhodnutí nelze aprobovat v tom smyslu, že by sledovalo legitimní účel, resp. nejde o rozhodnutí sledující prosazení cíle, který je nezbytný pro svobodnou demokratickou společnost. To proto, že „obtěžování soudu, popř. dalších orgánů veřejné moci (správních orgánů), byť i množstvím ne vždy logických podání, nelze řešit popřením subjektivity jednotlivce v její dynamické podobě. Právní subjektivita totiž musí pokrývat i právo jednotlivce na rozvoj jeho osobnosti v podobě interakce s okolím, včetně interakce s veřejnou mocí. Osoba definovaná právní subjektivitou má totiž právo na svobodné jednání (viz náleze ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. I. ÚS 546/03 in Sb. n. u., sv. 32, str. 107). Brání-li se veřejná moc, v daném případě patrně obtížně, komunikaci se stěžovatelem tak, že zkrátí jeho subjektivitu tak, že svou komunikaci se stěžovatelem ukončí svým autoritativním výrokem, jímž stěžovateli odejme část jeho právní osobnosti, nelze takový postup shledat souladným s cílem, který je nezbytný ve svobodné a demokratické společnosti a již proto je třeba její postup považovat za excesivní aplikaci obyčejného práva, v daném případě § 10 odst. 2 OZ, a tedy i za zásah do základního práva stěžovatele garantovaného čl. 5 Listiny. Ostatně nelegitimitnost takového cíle nalezla i judikatura obecných soudů (srovnej rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 8. 1. 1998, sp. zn. 7 Co 538/97, publikovaný in Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek pod označením 12/1999 SbRc: „Soud může výrokem rozsudku zbavit fyzickou osobu způsobilosti k právním úkonům nebo ji v této způsobilosti omezit. Výrok rozsudku o omezení způsobilosti fyzické osoby jen ohledně samostatného jednání před soudy a úřady je v rozporu se zákonem.“).

V daném případě však okresní soud svým výrokem zašel ještě dál, neboť širokou konstrukcí, která postrádá oporu v o.z., jak správně uvedla opatrovnice stěžovatele, se dotýká nejběžnějších situací lidského života, a citelnost tohoto zásahu je zvyšována tím, že stěžovateli znemožňuje svobodně využít mechanismů soudní a jiné ochrany soukromé sféry a má dopady i do oblasti rodinného práva (případná rodičovská zodpovědnost či sňateční způsobilost).

B) Ve svém souhrnu již tyto zásahy soudu útočí na samotnou důstojnost stěžovatele, neboť obecný soud svým rozhodnutím ze stěžovatele vytvořil předmět, který je vyjma majetkových dispozic bezprávný, neboť neustanovil, a to k údivu Ústavního soudu a dle jeho zjištění, stěžovateli ani opatrovníka, který by za něj mohl jednat, a tato situace trvala, jak vyplývá z vyjádření předsedkyně senátu, ještě v polovině roku 2005. Takový postup okresního soudu je Ústavnímu soudu zcela nepochopitelný, neboť doslova útočí na základy ústavní státnosti tak, jak bylo vyloženo vpředu. Formálně tak nastolil právní situaci, v níž bylo stěžovateli zcela zabráněno vykonávat svá práva nemajetkové povahy. Avšak čl. 5 Listiny stanoví, že každý je způsobilý mít práva, což zavazuje obecné soudy, aby v opatrovnickém řízení nevydaly rozhodnutí o omezení způsobilosti k právním úkonům dříve, než určí osobu, jejímž prostřednictvím bude omezoval nadále vykonávat svá práva. Pokud tak soud neučiní, nemůže jeho rozhodnutí, s ohledem na působení čl. 5 Listiny, bránit omezovanému přímo se domáhat ochrany svých práv. (Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 3. 2003, sp. zn. 22 Cdo 2014/2001, publikovaný in Soubor rozhodnutí Nejvyššího soudu nebo v databázi LexData, vždy po označení RNs C 1770/2003: „1. Soudy ve výroku rozsudku, kterým omezují... fyzickou osobu ve způsobilosti k právním úkonům, mohou určit rozsah tohoto omezení jen se zřetelem k právním úkonům, z nichž vznikají, mění se či zanikají právní vztahy podle ustanovení občanskoprávních (včetně vztahů obchodních) a pracovněprávních, pro jejichž řešení je v případě sporu dána pravomoc soudu. 2. Pokud způsobilosti k právním úkonům zbavené fyzické osobě byla později tato způsobilost měnicím rozhodnutím soudu pouze omezena, a to (nesprávně) jen tak, že nebyla oprávněna jednat s úřady, mělo takové rozhodnutí za následek nabytí plné způsobilosti k právním úkonům.“).

Ústavní soud nemohl přehlédnout, že izolování subjektivního práva od možnosti toto právo vykonávat je oblíbeným trikem totalitních států, který používají při schovávání zvěle a bezpráví za formální fasádu práva. V právním státě tyto praktiky tolerovat nelze, a i proto musel Ústavní soud razantně odmítnout námitku okresního soudu, že nedošlo k průlomu do způsobilosti stěžovatele mít práva, neboť v materiálním právním státě nelze připustit, aby práva byla pouze deklarována bez možnosti domoci se jejich účinné ochrany.

C) Je třeba zabývat se i procesním postupem okresního soudu opírajícím se o ustanovení § 189 odst. 2 o.s.ř., podle kterého soud může rozhodnout, že upustí od doručení rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům, jestliže doručení by na adresáta mohlo pro jeho duševní poruchu působit nepříznivě, nebo jestliže adresát není s to význam rozhodnutí pochopit.

Při posuzování ústavní konformity tohoto ustanovení lze souhlasit s opatrovníci, že jde o mezní případ. Tím spíše, je proto třeba trvat na jeho zužující interpretaci, která bude přísně sledovat jen ústavně aprobovaný účel tak, jak je vymezen shora, což se však v daném případě nestalo.

Výrokem II. napadeného rozsudku okresní soud upustil od jeho doručování údajně s ohledem na zájem stěžovatele, aby jej nerozrušoval, přestože znalecký posudek výslovně konstatoval, že stěžovatel bude kverulačně zpracovávat jak samotný kontakt soudu s ním, tak i jeho absenci.

Z procesního postupu soudu, který je v rozhodnutí samém odůvodněn toliko poukazem na znalecký posudek, je seznatelný nedostatek respektu soudu k osobnosti stěžovatele, je z něj patrná snaha ulehčit věc „pro dobro soudu samotného“, s nímž je zmíněný respekt k osobě stěžovatele v kolizi. Tento Ústavním soudem nalezený cíl sledovaný obecným soudem při použití popsaného procesního postupu však nelze označit za legitimní, a tím méně šlo o sledování cíle, který by byl nezbytný pro svobodnou a demokratickou společnost. Ústavní soud je naopak přesvědčen, že postup soudu je v příkrém rozporu s ideami demokratické a svobodné společnosti, která je založena na respektu státní moci k základním právům jednotlivých osob. I v tomto ohledu okresní soud porušil základní právo stěžovatele na jeho osobnost garantované čl. 5 Listiny, neboť jeho osobnost zvoleným procesním postupem doslova ignoroval.

D) Všechna zmíněná pochybení soudu shledává ústavní soud natolik intenzivní a dotýkající se samé podstaty lidské osobnosti stěžovatele, že ve svém souhrnu představují netolerovatelný útok i na jeho lidskou důstojnost tak, jak její chápání bylo vyloženo shora. V souhrnu je třeba postup soudu a jeho rozhodnutí proto hodnotit jako zásah do základního práva stěžovatele na lidskou důstojnost garantovanou čl. 10 odst. 1 Listiny. Zároveň obecný soud porušil lidskou důstojnost chápanou v podobě objektivního práva vyjadřujícího její hodnotu, tj. veřejný statek, který je třeba ze strany soudu respektovat a chránit vůči všem členům společenství, neboť jen stát, jehož veškeré úkony jsou činěny s uznáním lidské důstojnosti, lze označit za stát demokratický a právní jak předepisuje čl. 1 odst. 1 Ústavy. Zájem na zachování takové kvality státu je nepochybně zájmem veřejným.

Podle Ústavního soudu případ stěžovatele zapadá do kontextu zjištění Rady pro lidská práva, která dlouhodobě upozorňuje na deficit ochrany práv osob zbavených či omezených ve způsobilosti k právním úkonům (srov. na oficiálním serveru <http://www.vlada.cz>, např. „Zpráva o činnosti Rady vlády pro lidská práva v roce 2002“, str. 8, 39 an., jakož i následující zprávy tohoto orgánu): „Podle dosavadního stavu poznání v této oblasti nejsou základním problémem...dílčí nedostatky práva procesního, ale prakticky úplná absence hmotněprávních

ustanovení týkajících se práv duševně nemocných, nedobrovolně i dobrovolně hospitalizovaných a osob zbavených způsobilosti k právním úkonům či v této způsobilost omezených. Ve vyspělých evropských zemích jsou tato práva většinou upravena velmi podrobně, ať už ve speciálním předpisu o duševním zdraví, anebo v základním předpisu občanského práva hmotného. Podrobnější a z dnešního hlediska „pokrokovější“ hmotněprávní úprava, zejména ve věcech opatrovnických, existovala již v právu rakouském, odkud ji roku 1918 převzala Československá republika“.

Dalšími namítanými porušeními základních práv a svobod se Ústavní soud nezabýval, neboť výše prezentovaná zjištění plně postačovala ke zrušení napadeného rozhodnutí.

Ústavní soud proto ústavní stížnosti vyhověl. Podle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, ve výroku označil, která základní práva a svobody byla napadeným rozhodnutím a řízeními jemu předcházejícími porušena, a rozhodnutí Okresního soudu v Ostravě podle ust. § 82 odst. 3 písm. a) citovaného zákona zrušil.

Poučení:

Proti tomuto rozhodnutí se nelze odvolat (§ 54 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).

V Brně dne 7. prosince 2005

4. Justiční čekatel opatrovníkem

Ústavní soud nemá pochybnosti o tom, že soud prvního stupně splnil řádně zákonnou povinnost vyhledávací. Použil jak před vlastním ustanovením opatrovníka stěžovatelce, tak i poté, dostatečně svých možností k tomu, aby relevantní skutečnosti o pobytu stěžovatelky získal. Podmínky pro ustanovení opatrovníka stěžovatelce tudíž byly ve smyslu § 29 odst. 3 o.s.ř. dány, což nebylo zpochybněno ani následnými tvrzeními a navrženými důkazy stěžovatelky.

Pokud byl soudem ustanoven jako opatrovník justiční čekatel, který je zaměstnán u téhož soudu, pak tento postup správným shledat nelze. Jak bylo v dřívějších rozhodnutích Ústavním soudem dovozeno, bylo především na místě zjistit, zda stěžovatelku nemůže zastupovat osoba jí příbuzná. Opatrovník je osobou, která má v řízení hájit práva a oprávněné zájmy účastníka, kterého zastupuje. Při ustanovení opatrovníka je proto třeba přísně vážit, aby nedošlo ke kolizi zájmů zástupce a zastoupeného. Nelze očekávat, že podřízený pracovník soudu jako opatrovník účastníka řízení ve věci řešené tímtež soudem, bude brojit proti postupu a rozhodnutí soudu.

Funkce opatrovníka byla vytvořena proto, aby byly do důsledku hájeny zájmy nepřítomného účastníka řízení, tak, jak by takovou povinnost plnil smluvní zástupce. Pokud má účastník řízení svého zvoleného zástupce, odpovídá za jeho volbu a za jeho konkrétní kroky v řízení tento účastník sám. Pokud však opatrovníka, coby zástupce účastníka řízení ustanoví soud, odpovídá za to, že opatrovník bude hájit práva a oprávněné zájmy účastníka řízení. Má přitom povinnost zprostit opatrovníka jeho funkce pokud zjistí, že opatrovník svoji funkci v řízení buďto nevykonává fakticky vůbec (jako v posuzovaném případě), anebo zcela nedostatečně. Postup, kdy je soudem ustanoven a

poté tolerován zcela nečinný opatrovník, je nepřipustným formalismem, který ve svém důsledku popírá právo nepřítomného účastníka na spravedlivé řízení.

Nález Ústavního soudu ze dne 31. 3. 2005, sp. zn. II. ÚS 629/04

Ústavní soud rozhodl v senátu o ústavní stížnosti J. G., zastoupené Mgr. V. B., LL.M., advokátkou, směřující proti usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem - pobočka v Liberci, ze dne 16. 8. 2004, č. j. 29 Co 440/2004-132, a rozsudku Okresního soudu v Jablonci nad Nisou ze dne 22. 12. 2003, č. j. 5 C 249/2001-97, za účasti 1) Krajského soudu v Ústí nad Labem, pobočka v Liberci, a 2) Okresního soudu v Jablonci nad Nisou, jako účastníků řízení, a 1) J. M., a 2) L. M., obou zastoupených JUDr. M. V., advokátem, jako vedlejších účastníků řízení, takto:

Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem - pobočka v Liberci, ze dne 16. 8. 2004, č. j. 29 Co 440/2004-132, a rozsudek Okresního soudu v Jablonci nad Nisou ze dne 22. 12. 2003, č. j. 5 C 249/2001-97, se zrušují.

Odůvodnění:

Ústavní stížností, podanou k poštovní přepravě dne 5. 11. 2004, se stěžovatelka domáhá zrušení usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem - pobočka v Liberci, ze dne 16. 8. 2004, č. j. 29 Co 440/2004-132, a rozsudku Okresního soudu v Jablonci nad Nisou ze dne 22. 12. 2003, č. j. 5 C 249/2001-97. Tvrdí, že jimi byla porušena její základní práva podle čl. 37 odst. 3, a 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina").

Stěžovatelka rekapituluje řízení, v němž šlo o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví k nemovitostem, a tvrdí, že o řízení před soudem prvního stupně se dozvěděla až na základě výzvy vedlejších účastníků řízení, aby předmětné nemovitosti vyklidila. Teprve poté požádala soud o doručení rozsudku, k čemuž došlo 11. 3. 2004. Souhlasí s tím, že v období od 18. 6. 2001 do 21. 6. 2002 pobývala mimo území České republiky. Od posledně uvedeného data se však převážně zdržuje na adrese svého trvalého bydliště. Obecný soud podle jejího názoru nezajistil spravedlivou ochranu jejím oprávněným zájmům, neboť za neznámý pobyt účastníka řízení nelze považovat stav, kdy je tento účastník řízení jen po omezenou dobu nepřítomen, a to i když po tuto dobu není jeho adresa přesně známá. Přitom obecný soud pobyt stěžovatelky rozhodně neprošetřil dostatečně. Vystupování opatrovníka, který jí byl soudem ustanoven, považuje za ryze formální, neboť se nijak neohradil proti pětileté lhůtě k vyplacení náhrady za její spoluvlastnický podíl a nenavrhl ani úročení přiznané náhrady. Obecný soud se přitom vůbec nezabýval možností vyhledat opatrovníka stěžovatelky z okruhu osob jí blízkých, například její matky V. G. Má tedy zato, že jí nebyla poskytnuta relevantní příležitost vyjádřit se k prováděným důkazům, navrhnout důkazy, uvádět rozhodné skutečnosti, vyjadřovat se k dokazování a ke skutkové a právní stránce věci. Svůj názor opírá i o nález Ústavního soudu, sp. zn. I. ÚS 559/2000.

Ústavní soud vyzval všechny účastníky řízení, aby se k ústavní stížnosti vyjádřili.

Krajský soud v Ústí nad Labem - pobočka v Liberci, se odvolal na odůvodnění rozhodnutí obecných soudů a navrhl zamítnutí ústavní stížnosti.

Okresní soud v Jablonci nad Nisou rekapituloval řízení a označil ústavní stížnost za nedůvodnou.

Vedlejší účastníci řízení namítají, že ústavní stížnost byla podána opožděně. Zároveň nesouhlasí s tvrzením stěžovatelky, že se od 21. 6. 2002 zdržovala na adrese svého trvalého bydliště, neboť je to v rozporu se zprávou Policie České republiky, Obvodního oddělení v Ústí nad Labem - Střekově, ze dne 17. 12. 2002, vydané k žádosti Okresního soudu v Jablonci nad Nisou. Nesouhlasí ani s jejím tvrzením, že o soudním řízení se dozvěděla po vydání rozsudku ve věci samé z výzvy vedlejších účastníků k vyklizení nemovitosti, neboť o podání žaloby ve věci byla z jejich strany informována již před svým odjezdem do zahraničí. Konečně označili postup soudu prvního stupně i postup opatrovníka stěžovatelky za správný. Navrhli odmítnutí ústavní stížnosti a žádali o přiznání náhrady nákladů řízení před Ústavním soudem.

Ústavní soud se jako vždy musel nejdříve zabývat otázkou, zda jsou splněny všechny formální náležitosti ústavní stížnosti. V této fázi, i s ohledem na námitku vedlejších účastníků řízení, zejména zkoumal, zda byla dodržena lhůta pro její podání, resp. zda je ústavní stížnost přípustná. Lhůta pro podání ústavní stížnosti počíná dnem doručení rozhodnutí o posledním prostředku, který zákon k ochraně práva poskytuje a není-li takového prostředku, dnem, kdy došlo ke skutečnosti, která je předmětem ústavní stížnosti. V daném případě je zásadním důvodem ústavní stížnosti skutečnost, že stěžovatelce byl ustanoven opatrovník a nebylo s ní dále jednáno. Odvolání proti napadenému rozsudku nebylo opatrovníkem Mgr. M. S. podáno, a bylo podáno až samotnou stěžovatelkou poté, co vyhotovení rozsudku soudu prvního stupně fyzicky obdržela. O existenci rozsudku se přitom měla dozvědět v důsledku výzvy vedlejších účastníků ze dne 1. 3. 2004, aby předmětné nemovitosti vyklidila. Rozsudek jí pak byl na její žádost doručen 11. 3. 2004 a stěžovatelka proti němu 25. 3. 2004 podala odvolání. Následovalo usnesení soudu prvního stupně, kterým bylo odvolání pro opožděnost odmítnuto, a poté usnesení odvolacího soudu, kterým posledně uvedené usnesení soudu prvního stupně potvrdil. V šedesátidenní lhůtě po doručení usnesení odvolacího soudu byla podána ústavní stížnost. S ohledem na shora popsanou situaci Ústavní soud ústavní stížnost přijal k meritornímu přezkoumání, jelikož stěžovatelka vyčerpala všechny prostředky, poskytnuté zákonem k ochraně svého práva předtím, než se obrátila na Ústavní soud. Podstatou ústavní stížnosti je, zda soud prvního stupně postupoval správně, když stěžovatelce ustanovil opatrovníka, a od toho se pak odvíjí i otázka, zda bylo odvolání stěžovatelkou podáno opožděně či nikoliv.

Z připojeného spisu Okresního soudu v Jablonci nad Nisou, sp. zn. 5 C 249/2001, Ústavní soud zjistil, že se vedlejší účastníci řízení domáhali žalobou ze dne 22. 8. 2001 zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví k domu a pozemkům v katastrálním území Rýnovice, jejichž byli spolu se stěžovatelkou podílovými spoluvlastníky, a to každý jednou polovinou. Rozsudkem Okresního soudu v Jablonci nad Nisou ze dne 22. 12. 2003, č. j. 5 C 249/2001-97, bylo uvedené podílové spoluvlastnictví k nemovitostem zrušeno a nemovitosti byly přikázány do společného jmění vedlejších účastníků řízení. Zároveň bylo vedlejším účastníkům řízení uloženo, aby společně a nerozdílně do pěti let od právní moci rozsudku zaplatili stěžovatelce 1.200.000 Kč. Proti rozsudku podala sama stěžovatelka 25. 3. 2004 odvolání, které bylo usnesením Okresního soudu v Jablonci nad Nisou ze dne 21. 4. 2004, č. j. 5 C 249/2001-115, odmítnuto jako opožděné. K odvolání stěžovatelky bylo toto usnesení potvrzeno usnesením Krajského soudu v Ústí nad Labem - pobočka v Liberci, ze dne 16. 8. 2004, č. j. 29 Co 440/2004-132.

Ve vztahu k důvodům, pro které došlo k ustanovení opatrovníka bylo zjištěno, že se soud prvního stupně pokusil záilkou z 20. 9. 2001 doručit stěžovatelce žalobu. Tato záilka se vrátila zpět s poštovní relací, že nebyla vyžádána, a že se adresát zdržuje mimo území České republiky. Poté bylo požádáno obvodní oddělení Policie České republiky, Ústí nad Labem - Střekov, o sdělení, zda se stěžovatelka na své adrese zdržuje. Policejní orgán dopisem z 1. 11.

2001 sdělil, že se stěžovatelka na uvedené adrese v současnosti zdržuje. Dopisem z 5. 12. 2001 však na výzvu k doručení předvolání k soudnímu výslechu tentýž policejní orgán sdělil, že se stěžovatelka dlouhodobě zdržuje mimo republiku. V důsledku toho soud prvního stupně usnesením ze dne 12. 12. 2001 řízení přerušil do návratu stěžovatelky z ciziny, a návrh vedlejších účastníků na pokračování v řízení usnesením z 18. 2. 2002 zamítl. K odvolání vedlejších účastníků řízení odvolací soud toto usnesení soudu změnil tak, že rozhodl o pokračování v řízení. Vytkl přitom soudu, že nezjišťoval adresu stěžovatelky v cizině a délku jejího tamějšího pobytu, a naznačil postup podle § 29 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "o. s. ř."). Na to shora uvedený policejní orgán na výzvu soudu prvního stupně dopisem ze dne 21. 6. 2002 sdělil, že od matky stěžovatelky, paní E. G., bylo zjištěno, že se stěžovatelka zdržuje na jí neznámé adrese ve Velké Británii, a do místa trvalého pobytu by se měla vrátit asi za jeden rok. Usnesením ze dne 25. 6. 2002 byl stěžovatelce podle § 29 odst. 3 o.s.ř. ustanoven opatrovníkem Mgr. M. S., justiční čekatel u Okresního soudu v Jablonci nad Nisou. Dlužno dodat, že soud ještě i z dopisu shodného policejního orgánu ze dne 17. 12. 2002 zjistil, že v té době neměl na adrese stěžovatelky bydlet nikdo, že její současný pobyt není znám, a že rodina stěžovatelky měla dle sousedů bydlet v Praze. Ze sdělení Ministerstva vnitra ze dne 14. 3. 2003 přitom soud zjistil, že je stěžovatelka hlášena k trvalému pobytu na adrese Mezistanice 153, Ústí nad Labem. Konečně když stěžovatelka žádala o zaslání "kopie rozsudku" uvedla jako svoji adresu S. 153, Ústí nad Labem, a nikoliv adresu svého trvalého pobytu.

Ústavní stížnost je zčásti důvodná. Ústavní soud se problematikou ustavení opatrovníka soudem podle § 29 odst. 3 o. s. ř. již zabýval, např. v řízeních, vedených pod sp. zn. I. ÚS 559/2000, sp. zn. II. ÚS 565/03, a sp. zn. II. ÚS 351/04 (vše in <http://www.judikatura.cz/>). I když skutkové okolnosti zkoumaného případu jsou poněkud jiné než v uvedených kauzách, podstata věci je obdobná. Ústavní soud proto opětovně zdůrazňuje, že i nepřítomnému účastníkovi soudního řízení musí být zajištěna ochrana jeho zájmů i základních práv. Funkce opatrovníka nebyla zákonem stanovena, aby usnadňovala činnost soudu tím, že má kam odesílat písemnosti. Byla vytvořena proto, aby byly do důsledku hájeny zájmy nepřítomného, tak, jak by takovou povinnost plnil smluvní zástupce.

Ústavní soud nemá pochybnosti o tom, že soud prvního stupně splnil řádně zákonnou povinnost vyhledávací. Ustanovení opatrovníka stěžovatelce předcházelo potřebné šetření o tom, zda jsou dány předpoklady pro postup v řízení, či zda není možno použít jiné opatření. O tom, že pobyt stěžovatelky od září 2001 do března 2004 nebyl soudu znám, aniž by mu bylo známo, kdy přesně se má stěžovatelka na adrese svého trvalého pobytu znovu nacházet, není žádných pochyb. Soud prvního stupně použil jak před vlastním ustanovením opatrovníka stěžovatelce, tak i poté, dostatečně svých možností k tomu, aby relevantní skutečnosti o pobytu stěžovatelky získal. Podmínky pro ustanovení opatrovníka stěžovatelce tudíž byly ve smyslu § 29 odst. 3 o. s. ř. dány, což nebylo zpochybněno ani následnými tvrzeními a navrženými důkazy stěžovatelky. Pokud byl soudem ustanoven jako opatrovník justiční čekatel, který je zaměstnán u téhož soudu, pak tento postup správným shledat nelze. Jak bylo ve shora uvedených dřívějších rozhodnutích Ústavním soudem dovozeno, bylo především na místě zjistit, zda stěžovatelku nemůže zastupovat osoba jí příbuzná, např. matka E. G., kterou v souvislosti se zjišťováním pobytu stěžovatelky na výzvu soudu kontaktoval policejní orgán (čl. 50 soudního spisu). Vzhledem k tomu, že následně se matka stěžovatelky sama označila, byť před jiným orgánem a v jiné souvislosti, zástupkyní své dcery (čl. 111 soudního spisu), je možné předpokládat, že by se svým ustanovením opatrovníčí stěžovatelky mohla souhlasit.

Také je nutno při ustanovení opatrovníka přísně vážit, aby nedošlo ke kolizi zájmů zástupce a zastoupeného. Opatrovník je osobou, která má v řízení hájit práva a oprávněné

zájmy účastníka, kterého zastupuje. Toho daný opatrovník vzhledem ke svému pracovnímu zařazení - jednalo se o pracovníka téhož soudu, který o věci rozhodoval - ostatně ani nebyl schopen. Nelze totiž souhlasit s názorem odvolacího soudu, že vhodnost jeho osoby je dána tím, že se jedná o osobu s právním vzděláním bez poměru k účastníkům řízení. Odvolací soud se totiž, stejně jako soud prvního stupně, nezabýval poměrem opatrovníka k soudu samotnému. Podle názoru Ústavního soudu je spíše těžko představitelné, aby pracovník soudu v postavení opatrovníka účastníka řízení ve věci řešené tímtož soudem, jakkoliv brojil proti postupu a rozhodnutí soudu. Naopak je v takovém případě velmi pravděpodobný konflikt mezi zájmem zaměstnavatele opatrovníka (a tím i jeho samotného) na co nejrychlejší skončení věci, a zájmem účastníka řízení, kterého má zastupovat, na plném zachování jeho práv a oprávněných zájmů. Proto je praxe, kdy jsou opatrovníky účastníků řízení ustanovováni pracovníci soudu, který o věci rozhoduje, v naprostém rozporu s ústavními zásadami, kterých má být ustanovením opatrovníka nepřítomnému účastníkovi řízení dosaženo.

Nedosti na tom. V posuzovaném případě se opatrovník nezúčastnil ani jednoho ze dvou ústních jednání (4. 11. 2002 a 22. 12. 2003), přičemž z prvního se ani neomluvil. Není patrné, že by se seznámil se spisem, ale rozhodně nepodal žádné vyjádření k žalobě či k provedení dokazování, ani opravný prostředek proti rozsudku. Proto se ustanovení osoby opatrovníka ve zkoumaném případě jeví Ústavnímu soudu jako zcela formální. Soud, který opatrovníka ustanovil, přitom zjevně nedostal všem povinností, které při jeho ustanovení a "udržování" ve funkci měl. Jak bylo shora řečeno byla funkce opatrovníka vytvořena proto, aby byly do důsledku hájeny zájmy nepřítomného účastníka řízení, tak, jak by takovou povinnost plnil smluvní zástupce. Pokud má účastník řízení svého zvoleného zástupce, odpovídá za jeho volbu a za jeho konkrétní kroky v řízení tento účastník sám. Pokud však opatrovníka, coby zástupce účastníka řízení ustanoví soud, odpovídá za to, že opatrovník bude hájit práva a oprávněné zájmy účastníka řízení. Má přitom povinnost zprostit opatrovníka jeho funkce pokud zjistí, že opatrovník svoji funkci v řízení buďto nevykonává fakticky vůbec (jako v posuzovaném případě), anebo zcela nedostatečně. Postup, kdy je soudem ustanoven a poté tolerován zcela nečinný opatrovník, je totiž zcela nepřípustným formalismem, který ve svém důsledku zcela popírá právo nepřítomného účastníka na spravedlivé řízení.

Jakkoliv si Ústavní soud uvědomuje možnou obtížnost a problematičnost řešení obdobných situací, nelze obecný soud vyvázat z ústavní povinnosti zajistit spravedlivou ochranu oprávněným zájmům účastníků řízení. Obecné soudy totiž mají možnost ustanovit jako opatrovníka nepřítomným účastníkům řízení vedle osob příbuzných a známých i advokáty, notáře, či samosprávné celky, jako osoby zcela nezávislé jak na ostatních účastnících řízení, tak na soudu samotném.

Jelikož v daném případě Ústavní soud ze shora vyložených důvodů zjistil, že ustanovením opatrovníka stěžovatelce došlo k porušení čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2 Listiny, a čl. 90 Ústavy České republiky (dále jen "Ústava"), stěžovatelce v plném rozsahu vyhověl a napadené rozhodnutí zrušil, podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon"). Pokud se vedlejší účastníci řízení domáhali přiznání náhrady nákladů řízení, tak pro to v souladu s § 63 zákona nebyl shledán Ústavním soudem žádný prostor.

Pouze pro úplnost zbývá doplnit, že podstatou sporu samotného se Ústavní soud nezabýval, neboť mu to nepřísluší. Posouzení otázky, zda mělo být zrušeno podílové spoluvlastnictví a komu měly být nemovitosti přikázány do výlučného vlastnictví, stejně jako to, zda náhrada byla stěžovatelce přiznána ve správné výši a se správnou splatností, spadá podle čl. 90 věta první Ústavy do výlučné pravomoci soudu, na kterém tedy bude, aby znovu za dodržení

veškerých ústavně zaručených základních práv a svobod účastníků řízení věc posoudil a rozhodl.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 31. března 2005

5. Právnícká osoba jako osoba blízká

Právnícká osoba se ve smyslu ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. považuje za osobu blízkou dlužníku, který je fyzickou osobou, je-li dlužník jejím statutárním orgánem (členem statutárního orgánu), jakož i tehdy, jeli dlužník společníkem, členem nebo zaměstnancem této právnícké osoby (popřípadě má-li k ní jiný obdobný vztah) a současně, kdyby důvodně pocíťoval újmu, kterou utrpěla právnícká osoba, jako újmu vlastní.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1.8.2002, sp. zn. 21 Cdo 2192/2001
R 53/2004

Žalobce se (žalobou změněnou se souhlasem soudu prvního stupně) domáhal, aby bylo určeno, že vklady domu čp. 1072 na pozemku p. č. 2496 spolu s pozemkem p. č. 2496, zapsaného na LV č. 5283 u Katastrálního úřadu v J. pro obec a k. ú. J., do jmění žalovaného, učiněný Ing. L. F. prohlášením ze dne 22.9.1995, a domu čp. 1040 na pozemku p. č. 2459 spolu s pozemkem p. č. 2459, zapsaného na LV č. 5283 u Katastrálního úřadu v J. pro obec a k. ú. J., do jmění žalovaného, učiněný Ing. L. F. prohlášením ze dne 12.7.1995, jsou vůči němu právně neúčinné. Žalobu zdůvodnil zejména tím, že má vůči Ing. L. F. podle platebních výměrů, které se staly vykonatelnými v letech 1995, 1996 a 1998, daňovou pohledávku ve výši (po částečném prominutí daně) 2 557 597 Kč. Ing. L. F., který byl vlastníkem výše uvedených nemovitostí, je prohlášením ze dne 12.7.1995 a 22.9.1995 vložil do jmění žalovaného. Protože dlužník Ing. L. F. nemá žádný majetek, z něhož by bylo možné daňovou pohledávku uspokojit, protože uvedené vklady do jmění žalovaného učinil v době, kdy o svém nedoplatku vůči žalobci věděl, a protože dlužník Ing. L. F. je statutárním orgánem žalovaného a o úmyslu dlužníka zkrátit věřitele musel vědět, jsou tyto právní úkony ve smyslu ustanovení § 42a obč. zák. vůči žalobci právně neúčinné.

Okresní soud v Jihlavě rozsudkem ze dne 7.7.1998 určil, že vůči žalobci je neúčinný vklad domu čp. 1072 na pozemku p. č. 2496 spolu s pozemkem p. č. 2496, zapsaného na LV č. 5283 u Katastrálního úřadu v J. pro obec a k. ú. J., do jmění žalovaného, učiněný Ing. L. F. prohlášením ze dne 22.9.1995, zamítl žalobu na určení, že vůči žalobci je neúčinný vklad domu čp. 1040 na pozemku p. č. 2459 spolu s pozemkem p. č. 2459, zapsaného na LV č. 5283 u Katastrálního úřadu v J. pro obec a k. ú. J., do jmění žalovaného, učiněný Ing. L. F. prohlášením ze dne 12.7.1995, a rozhodl, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení. Vycházel ze zjištění, že žalobce má vůči dlužníku Ing. L. F. vymahatelné daňové pohledávky, že prohlášením ze dne 12.7.1995 a 22.9.1995 dlužník Ing. L. F. vložil své nemovitosti do jmění žalovaného a že dlužník Ing. L. F. je jediným společníkem a jednatelem žalovaného. Soud prvního stupně dovedl, že vkladu učiněnému prohlášením ze dne 12.7.1995 nelze s úspěchem odporovat, neboť k němu došlo dříve, než se pohledávka žalobce stala vymahatelnou. Odporovatelným je jen vklad učiněný prohlášením ze dne 22.9.1995, kdy již čtyři platební výměry ze dne 27.6.1995 byly vykonatelné. Vzhledem k tomu, že dlužník a žalovaný jsou subjekty reprezentované jedinou osobou Ing. L. F., soud prvního stupně postupoval podle

ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. a dospěl k závěru, že k právnímu úkonu (vkladu učiněnému prohlášením ze dne 22.9.1995) došlo mezi dlužníkem a osobou jemu blízkou a že proto se úmysl dlužníka zkrátit věřitele a vědomost blízké osoby o takovém úmyslu předpokládá. Podle soudu prvního stupně by bylo v rozporu s logikou nahlížet na žalovaného jako na cizí subjekt, jemuž by musela být žalobcem prokazována vědomost o dlužníkově úmyslu. Vzhledem k tomu, že odpůrčí žaloba byla podána v posledních třech letech od odporovaného právního úkonu, je vklad nemovitostí do jmění žalovaného, učiněný prohlášením Ing. L. F. ze dne 22.9.1995, vůči žalobci podle ustanovení § 42a obč. zák. právně neúčinný.

K odvolání účastníků Krajský soud v Brně rozsudkem ze dne 12.6.2001 rozsudek soudu prvního stupně změnil tak, že určil, že vůči žalobci je neúčinný vklad domu čp. 1040 na pozemku p. č. 2459 spolu s pozemkem p. č. 2459, zapsaného na LV č. 5283 u Katastrálního úřadu v J. pro obec a k. ú. J., do jmění žalovaného, učiněný Ing. L. F. prohlášením ze dne 12.7.1995, ve výroku, kterým bylo žalobě vyhověno, a ve výroku o náhradě nákladů řízení rozsudek soudu prvního stupně potvrdil a rozhodl, že žalobci se nepřiznává náhrada nákladů odvolacího řízení a že se připoustí dovolání k posouzení otázky, zda vztah mezi Ing. L. F. jako jednatelem žalovaného je možné posuzovat jako vztah osoby blízké ve smyslu § 42a odst. 2 obč. zák. k Ing. L. F. jako dlužníkovi žalobce a osobě fyzické. Odvolací soud dovodil, že na vztah mezi dlužníkem žalobce Ing. L. F. a žalovaným je třeba nahlížet - vzhledem k tomu, že Ing. L. F. je jednatelem a jediným společníkem žalovaného - jako na vztah osob blízkých, neboť by bylo v rozporu s logikou považovat žalovaného za cizí subjekt, jemuž musí být žalobcem prokazována vědomost o dlužníkově úmyslu. Vzhledem k tomu, že odpůrčí žalobě lze vyhovět tehdy, jestliže pohledávka žalobce byla vymahatelná v době rozhodování soudu (což bylo splněno i ve vztahu ke vkladu do jmění žalovaného, učiněném prohlášením ze dne 12.7.1995), a že podmínky odporovatelnosti podle ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. byly splněny, dospěl odvolací soud k závěru, že vůči žalobci jsou právně neúčinné oba vklady nemovitostí do jmění žalovaného. Rozhodnutí o vyslovení přípustnosti dovolání zdůvodnil tím, že otázka vztahu mezi Ing. F. a žalovaným, tedy dlužníkem a osobou, na niž byl majetek dlužníka převeden, má zásadní právní význam a doposud nebyla řešena.

Proti tomuto rozsudku odvolacího soudu podal žalovaný dovolání. Namítá, že vztah mezi Ing. L. F. a žalovaným nelze považovat z hlediska ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. za vztah mezi osobami blízkými. Ustanovení § 116 a § 117 obč. zák. totiž upravují poměr výlučně mezi osobami fyzickými a nikoliv mezi osobou fyzickou a právnickou či mezi osobami právnickými a tato skutečnost nemůže být pominuta ani odkazem na rozpor s logikou či na ustanovení § 853 obč. zák. Odvolací soud proto postupoval nesprávně, jestliže posoudil podmínky odporovatelnosti podle ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. tak, že odpůrčí žalobou napadené právní úkony byly učiněny ve prospěch osoby dlužníkovi blízké. Žalovaný navrhl, aby dovolací soud rozsudek odvolacího soudu zrušil a aby mu věc vrátil k dalšímu řízení.

Žalobce navrhl, aby dovolací soud dovolání zamítl. Uvedl, že mezi dlužníkem Ing. L. F. a žalovaným byl vztah osob blízkých. Je totiž nepochybné, že újmu, a to zejména majetkovou, kterou by žalovaný utrpěl, by dlužník Ing. L. F. důvodně pocíťoval jako újmu vlastní, protože by se dotkla velikosti jeho obchodního podílu a zisku z podnikání. Použití analogie ustanovení § 116 obč. zák. je proto v posuzovaném případě zcela odůvodněné.

Nejvyšší soud jako soud dovolací (§ 10a o. s. ř.) věc projednal podle občanského soudního řádu ve znění účinném do 31.12.2000 (srov. část dvanáctou, hlavu I, bod 17. zákona č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění

pozdějších předpisů, a některé další zákony). Po zjištění, že dovolání proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu bylo podáno ve lhůtě uvedené v ustanovení § 240 odst. 1 o. s. ř. a že jde o rozsudek, proti kterému je dovolání přípustné podle ustanovení § 239 odst. 1 o. s. ř. (ve vztahu k potvrzujícímu výroku) a podle ustanovení § 238 odst. 1 písm. a) o. s. ř. (ve vztahu k měnícímu výroku), přezkoumal napadený rozsudek bez jednání (§ 243a odst. 1, věta první, o. s. ř.) a dospěl k závěru, že dovolání není opodstatněné.

Nejvyšší soud dovolání zamítl.

Z odůvodnění:

Podle ustanovení § 42a odst. 1 obč. zák. se věřitel může domáhat, aby soud určil, že dlužníkovy právní úkony, pokud zkracují uspokojení jeho vymahatelné pohledávky, jsou vůči němu právně neúčinné; toto právo má věřitel i tehdy, je-li nárok vůči dlužníkovi z jeho odporovatelného úkonu již vymahatelný anebo byl-li již uspokojen.

Podle ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. odporovat je možné právním úkonům, které dlužník učinil v posledních třech letech v úmyslu zkrátit své věřitele, musel-li být tento úmysl druhé straně znám, a právním úkonům, kterými byli věřitelé dlužníka zkráceni a k nimž došlo v posledních třech letech mezi dlužníkem a osobami jemu blízkými (§ 116 a § 117 obč. zák.), nebo které dlužník učinil v uvedeném čase ve prospěch těchto osob, s výjimkou případu, když druhá strana tehdy dlužníkův úmysl zkrátit věřitele i při náležitě pečlivosti nemohla poznat.

Smyslem žaloby podle ustanovení § 42a obč. zák. (odpůrcí žaloby) je - uvažováno z pohledu žalujícího věřitele - dosáhnout rozhodnutí soudu, kterým by bylo určeno, že je vůči němu neúčinný dlužníkem učiněný právní úkon, jenž zkracuje uspokojení jeho vymahatelné pohledávky. Rozhodnutí soudu, kterým bylo odpůrcí žalobě vyhověno, pak představuje podklad k tomu, že se věřitel může na základě titulu způsobilého k výkonu rozhodnutí (exekučního titulu), vydaného proti dlužníkovi, domáhat nařízení výkonu rozhodnutí (exekuce) postižením toho, co odporovaným (právně neúčinným) právním úkonem ušlo z dlužníkovy majetku, a to nikoliv proti dlužníkovi, ale vůči osobě, s níž nebo v jejíž prospěch byl právní úkon učiněn. V případě, že uspokojení věřitele z tohoto majetku není dobře možné, musí se věřitel - místo určení neúčinnosti právního úkonu - domáhat, aby mu ten, komu z odporovatelného právního úkonu dlužníka vznikl prospěch, vydal takto získané plnění. Odpůrcí žaloba je tedy právním prostředkem sloužícím k uspokojení vymahatelné pohledávky věřitele v řízení o výkon rozhodnutí (exekučním řízení), a to postižením věcí, práv nebo jiných majetkových hodnot, které odporovaným právním úkonem ušly z dlužníkovy majetku, popřípadě vymožením peněžité náhrady ve výši odpovídající prospěchu získanému z odporovatelného právního úkonu (srov. též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27.5.1999, sp. zn. 2 Cdon 1703/96, uveřejněný pod č. 26 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 2000).

Z ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. vyplývá, že odporovatelným je takový právní úkon dlužníka, který učinil v posledních třech letech v úmyslu zkrátit své věřitele, musel-li být tento úmysl druhé straně znám; břemeno tvrzení a důkazní břemeno v tomto směru nese věřitel. Prokázání úmyslu dlužníka cum animo fraudandi není podmínkou odporovatelnosti tehdy, jestliže dlužník učinil právní úkon s osobami jemu blízkými nebo ve prospěch těchto osob; úmysl dlužníka zkrátit jeho věřitele v takovémto případě zákon předpokládá a je na osobách dlužníkovi blízkých, aby prokázaly, že úmysl dlužníka zkrátit věřitele tehdy (tj. v době právního úkonu) nemohly i při náležitě pečlivosti poznat.

V řízení o odpůrcí žalobě je - jak vyplývá z výše uvedeného - žalující věřitel povinen tvrdit a prokázat (má-li být jeho žaloba úspěšná), že dlužníkům odporovaný právní úkon (právní úkon napadený odpůrcí žalobou) zkracuje uspokojení jeho vymahatelné pohledávky a současně že žalovanému (druhé straně odporovaného právního úkonu) musel být úmysl dlužníka odporovaným právním úkonem zkrátit věřitele znám, tedy že žalovaný o tomto úmyslu dlužníka při právním úkonu (v době, kdy byl učiněn) věděl nebo musel vědět. Jde-li však o právní úkon mezi dlužníkem a osobou jemu blízkou nebo o právní úkon učiněný dlužníkem ve prospěch osoby jemu blízké, nemusí žalující věřitel tvrdit ani prokazovat, že žalovanému musel být úmysl dlužníka odporovaným právním úkonem zkrátit věřitele, žalujícím věřitelem v řízení prokázáném, věděl, ledaže žalovaný prokáže, že v době právního úkonu dlužníkům úmysl zkrátit věřitele i při náležité pečlivosti nemohl poznat.

Dlužník, který je fyzickou osobou, může učinit odporovaný právní úkon - jak plyne z ustanovení § 42a obč. zák. - nepochybně nejen s jinou fyzickou osobou nebo ve prospěch této osoby, ale i (jak tomu bylo v projednávané věci) s právnickou osobou nebo ve prospěch právnické osoby.

Učiní-li dlužník, který je fyzickou osobou, odporovaný právní úkon s jinou fyzickou osobou nebo v její prospěch, vymezuje osoby jemu blízké ustanovení § 116 obč. zák.; jsou jimi jeho příbuzní v řadě přímé, sourozenci, manžel, jakož i jiné osoby, které jsou k dlužníku v poměru rodinném nebo obdobném, jestliže by újmu, kterou utrpěl dlužník nebo taková osoba, druhý z nich důvodně pocíťoval jako újmu vlastní.

Právnické osoby jsou subjekty, které byly vytvořeny lidmi (fyzickými osobami) a kterým zákon přiznává postavení právnických osob. Pro právnickou osobu je mimo jiné charakteristické, že svou vůli nevytváří sama o sobě, ale jen prostřednictvím fyzických osob, a to těch, které jsou k tomu podle práva povolány. Jen prostřednictvím fyzických osob právnická osoba také projevuje svoji vůli navenek (zejména činí právní úkony). Právní úkony právnické osoby ve všech věcech činí ti, kdo jsou jejím statutárním orgánem, a právní úkony mohou činit za právnickou osobu i jiní její zaměstnanci nebo členové, stanoví-li to její vnitřní předpisy nebo to je vzhledem k jejich pracovnímu zařazení obvyklé (srov. § 20 obč. zák.).

Občanský zákoník v ustanovení § 42a obč. zák. a ani v jiných ustanoveních výslovně neuvádí, kdo se rozumí osobou blízkou dlužníku, který je fyzickou osobou, učinil-li odporovaný právní úkon s právnickou osobou nebo ve prospěch právnické osoby. Z nedostatku výslovné právní úpravy nelze dovozovat, že by právnická osoba nemohla být osobou blízkou dlužníku, který je fyzickou osobou; může-li být odporovaný právní úkon učiněn s právnickou osobou nebo v její prospěch a nerozlišuje-li se v ustanovení § 42a obč. zák. mezi fyzickými a právnickými osobami (v ustanovení § 42a obč. zák. se hovoří v souvislosti s tím, s kým dlužník učinil odporovaný právní úkon, o druhé straně nebo o osobách), je zřejmé, že zákon uvažuje také s tím, že právnická osoba může být osobou blízkou dlužníku - fyzické osobě. Otázku osoby blízké je třeba v tomto případě - jak správně uvádí žalobce - řešit pomocí analogie (§ 853 obč. zák.).

Je nepochybné, že mezi právnickou osobou a fyzickými osobami vznikají vztahy, a to nejen vztahy právní, a že újmu, kterou utrpěla právnická osoba, mohou určité (některé) fyzické osoby důvodně pocíťovat jako újmu vlastní. Utváří-li právnická osoba svoji vůli a projevuje-li svoji vůli navenek - jak uvedeno výše - jen prostřednictvím fyzických osob, vznikají vztahy rovněž mezi právnickou osobou a těmito fyzickými osobami; fyzické osoby, které jsou povolány vytvářet vůli právnické osoby a které projevují její vůli navenek, mají zřejmě vždy blízké zájmové vazby a vztahy k této (své) právnické osobě.

U fyzických osob, které činí (mohou činit) za právnickou osobu právní úkon, je třeba - zejména s přihlédnutím k tomu, že jejich prostřednictvím se utváří vůle právnické osoby - uvažovat s tím, že mají z titulu svého postavení (a z něj vyplývající odpovědnosti) k této (své) právnické osobě takový vztah, že by důvodně pociťovaly újmu, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní. Z analogického užití ustanovení § 116 obč. zák. proto podle názoru dovolacího soudu vyplývá, že tyto fyzické osoby jsou z hlediska ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. osobami blízkými této právnické osobě.

Vedle fyzických osob, které činí (mohou činit) za právnickou osobu právní úkony, mají - jak uvedeno již výše - vztahy k právnické osobě a zájem na jejich poměrech další fyzické osoby. Z hlediska jejich vystupování v právních vztazích však nemůže být významný jakýkoliv jejich vztah k právnické osobě. Tak jako ve vztazích mezi fyzickými osobami není z hlediska ustanovení § 116 obč. zák. podstatná jakákoliv jejich vzájemná vazba, ale jen vztah určité kvality, založený na poměru rodinném nebo na poměru obdobném poměru rodinnému, musí i vztah této další fyzické osoby k právnické osobě - má-li mít v právu význam - vykazovat určité vlastnosti. Tak je tomu zejména v případě, je-li fyzická osoba společníkem, členem nebo zaměstnancem právnické osoby nebo má-li k právnické osobě jiný obdobný vztah, a současně se jí poměry právnické osoby podstatným způsobem dotýkají. Za analogického užití ustanovení § 116 obč. zák. proto dovolací soud dovodil, že za osobu blízkou právnické osobě je třeba považovat také fyzickou osobu, která je společníkem, členem nebo zaměstnancem právnické osoby nebo která má k právnické osobě jiný obdobný vztah, a současně, kdyby důvodně pociťovala újmu, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní.

Z uvedených důvodů dospěl Nejvyšší soud k závěru, že právnická osoba je ve smyslu ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. osobou blízkou dlužníku, který je fyzickou osobou, je-li dlužník jejím statutárním orgánem (členem statutárního orgánu), jakož i tehdy, je-li dlužník společníkem, členem nebo zaměstnancem této právnické osoby, popřípadě má-li k ní jiný obdobný vztah, a současně, kdyby důvodně pociťoval újmu, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní.

V projednávané věci bylo soudy zjištěno (správnost skutkových zjištění dovolatel nezpochybňuje), že dlužník Ing. L. F. je jednatelem a jediným společníkem žalovaného (právnické osoby, v jejíž prospěch učinil dlužník odporované právní úkony). Vzhledem k právnímu názoru výše uvedenému dospěl odvolací soud ke správnému závěru, že jde z hlediska ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. o osobu blízkou žalovanému a že tedy odporované právní úkony byly dlužníkem učiněny ve prospěch osoby dlužníku blízké.

Z uvedeného vyplývá, že rozsudek odvolacího soudu je z hlediska uplatněného dovolacího důvodu správný. Protože nebylo zjištěno (a ani dovolatelem tvrzeno), že by rozsudek odvolacího soudu byl postižen některou z vad uvedených v ustanovení § 237 odst. 1 o. s. ř., a protože zjištěna nebyla ani jiná vada řízení, která by mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, Nejvyšší soud dovolání žalovaného podle ustanovení § 243b odst. 1, části věty před středníkem, o. s. ř. zamítl.